

Преглед рада у 1916. и 1917. години.

Ministarstvo prosvete i crkvenih poslova
Krf: U Drž. štamp. Kraljevine Srbije, 1918

<https://digital.library.wisc.edu/1711.dl/4PLLQYE6BUZL78S>

<http://rightsstatements.org/vocab/UND/1.0/>

The libraries provide public access to a wide range of material, including online exhibits, digitized collections, archival finding aids, our catalog, online articles, and a growing range of materials in many media.

When possible, we provide rights information in catalog records, finding aids, and other metadata that accompanies collections or items. However, it is always the user's obligation to evaluate copyright and rights issues in light of their own use.

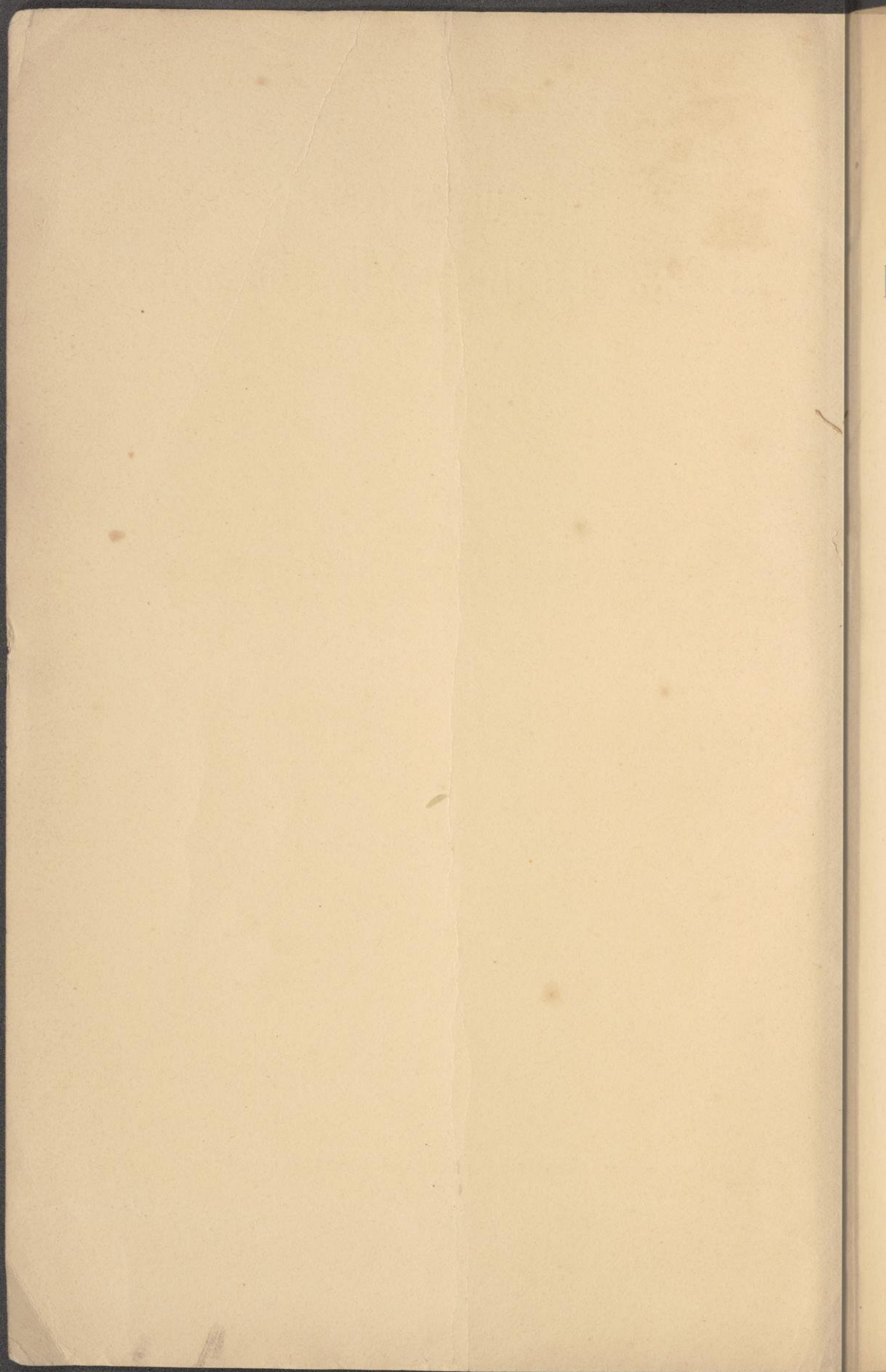
МИНИСТАРСТВО
ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПРЕГЛЕД РАДА У 1916. И 1917. ГОДИНИ.

[ШТАМПА СЕ КАО ПОВЕРЉИВ РУКОПИС]

К Р Ф

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1918.

Rare Books
CA11040

МИНИСТАРСТВО
ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА.

ПРЕГЛЕД РАДА У 1916. И 1917. ГОДИНИ.

[ШТАМПА СЕ КАО ПОВЕРЉИВ РУКОПИС]

К Р Ф

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1918.

МИНИСТРИ
ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

у 1916. и 1917. години:

ЉУБОМИР М. ДАВИДОВИЋ, до 10. јуна 1917.;

МИЛОШ ТРИФУНОВИЋ, од 30. јуна 1917.

ЗАСТУПАЛИ
МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

у 1917. години:

МИЛОРАД ДРАШКОВИЋ, Министар Грађевина,
од 10. фебруара до 25. априла 1917.;

Д-Р МОМЧИЛО НИНЧИЋ, Министар Грађевина,
од 10. јуна до 30. јуна 1917.

ди
др
ре

бр
мо
Кр
и
во

са
шт

во
По
ви
пр
лы
ст
ва
ст
л

ди
у

6. јануара 1916. Краљевска Влада је стигла из Бриндизи на Крф. Тога дана је отпочео нов период у нашем државном животу ; тога дана је отпочео нов, засебан, период и у раду Министарства Просвете и Црквених Послова.

Ваљало је наставити и обновити рад, прекинут 6. октобра 1915., када се Министарство кренуло из Ниша, с намером да се настани и продужи рад у коме другом месту Краљевине Србије. Догађаји су били јачи од жеља и намера, и Министарство Просвете се могло усталити и започети свој нови рад тек на Крфу.

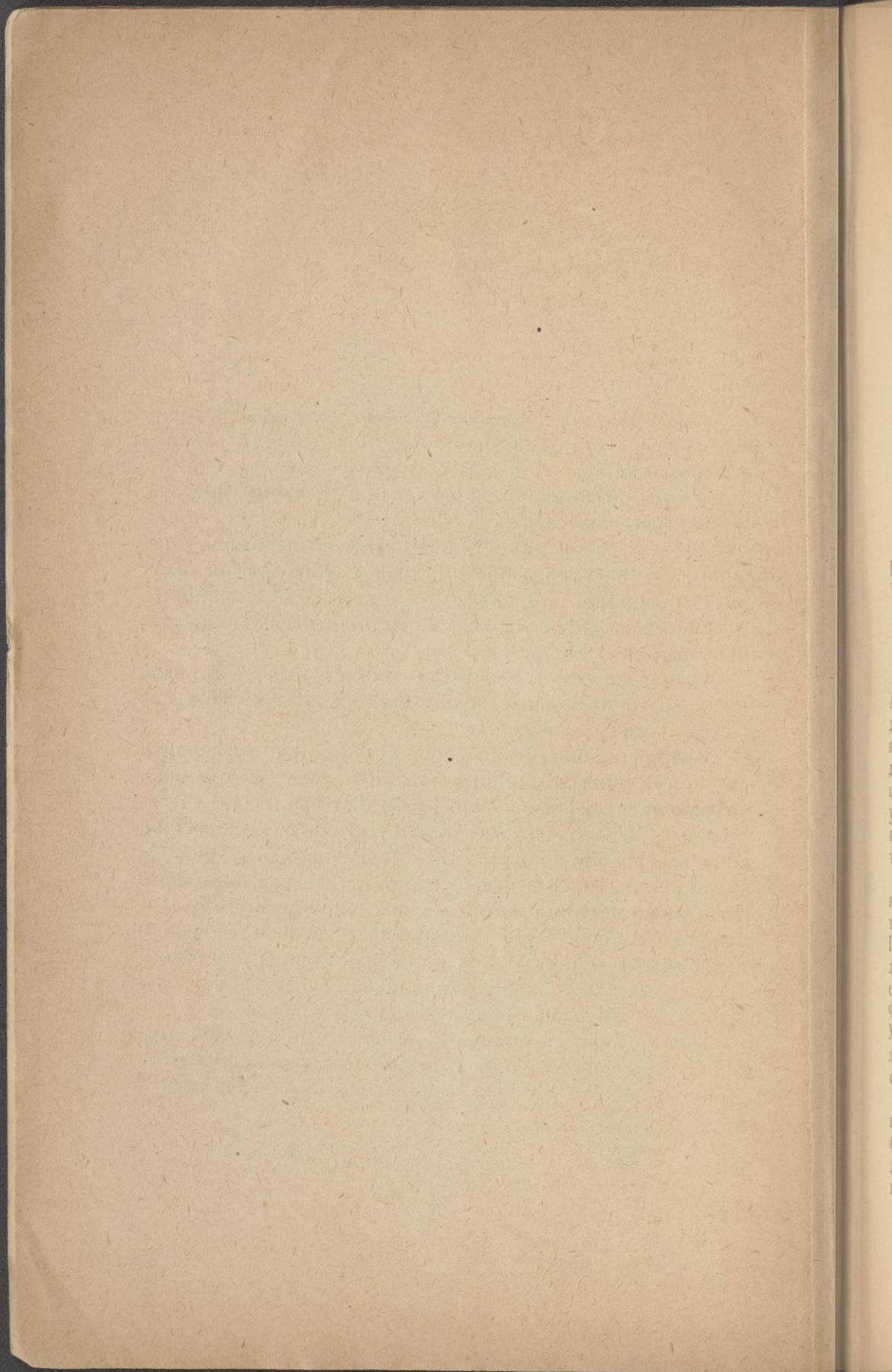
Разуме се да су на Крфу Министарство очекивали сасвим други послови и сасвим друге дужности, него оне што их је имало у земљи.

Пре свега, било је потребно прибрати се и извршити нову организацију Министарства. То није било тешко. Послови су првих дана били слаби и ограничени поглавито на издавање уверења о плати, која су била потребна, према одлуци Мин. Савета, за сваког чиновника који је избегао. Али се већ убрзо увидело, да се рад Министарства почиње нагло да шири и грана, и да се почињу јављати многа нова, често неочекивана, питања за решавање. Два-три радника, који су били у први мах у Министарству, нису већ били довољни да савлађују све послове, и стога се број особља морао стално увећавати.

Какви су били главнији послови у 1916. и 1917. години, и на који су начин уређени и свршени, изнеће се у даљим редовима. То је и једини смер овог извештаја.

31. децембра 1917.

У Крфу.

I.

ШКОЛОВАЊЕ НАШЕ ОМЛАДИНЕ.

A. У ФРАНЦУСКОЈ.

I. Одашиљање ђака у Француску.

Још у првој половини 1915. године, иницијативом Honnorat-a, француског народног посланика за департман Basses Alpes, покренуто је питање, да се известан број наших ученика, на првоме месту деца изгинулих и помрлих ратника, приме у француске лицеје као питомци француске државе. Наше Професорско Друштво прихватило је ову мисао и у томе смислу учинило предлог Министру Просвете. Преговори, који су о овоме поведени у Нишу између тадашњег Министра Просвете и Црквених Послова, Љ. М. Давидовића, и француског посланика, О. Бопа, довели су до врло повољних резултата, јер је утврђено да се у француске лицеје, колеже и друге школе прими до 500 наших ученика. Ратни догађаји нису допустили да се ова замисао изведе, али су нас приморали да у француске школе упутимо не само 500, већ преко 3500 наше деце.

По доласку у Скадар, кад је било јасно да се за ученике који су избегли мора да тражи прибежиште у којој туђој држави, Министарство се одмах обратило нашем Посланству у Паризу, извештавајући га да је избегло на хиљаде наших ђака и питајући га да ли се они могу послати у Француску. Одговор је био ванредно повољан: у Француску се могу послати сви ђаци, маколико да их је. Министарство би имало само да се побрине за њихов одлазак, а сву даљу бригу узео би одбор, који је тога ради образован у Француској.

После овог извештаја Министарство је одмах почело прикупљати ученике свих школа без разлике, који су год избегли из отаџбине и налазили су се у томе тренутку у Скадру и његовој околини. Прикупљено је око 800 ученика и ученица и, уз пратњу извесног броја наставника и на-

ставница, ови су ученици отпращени у Св. Јована Медовског, а одавде, у две партије, бродом у Француску, 6. и 7. јануара 1916.¹

Али се тада знатан број ђака налазио далеко од Скадра, или је одатле продужио пут с родитељима, рођацима, војском, даље, ка Драчу и Валони. На тај начин су допрли и до Крфа многи ђаци. И ту је прва и најпреча брига Министарства била да се ови ђаци прикупе, збрину и отпрате у Француску. Пошто се њихово одашиљање, због транспортних незгода, није могло одмах извршити, то је најпре издејствован (29. јануара) кредит за њихово издржавање, поред онога издржавања које им је давао енглески Serbian Relief Fund. Ови су ученици отпращени с Крфа у четири маха:

2. фебруара 1916.	отпутовало је	255	ученика,
8. » » » »		123	»
3. марта » » »		180	»
5. маја » » »		183	»

У овој последњој групи били су они ученици, који су, растурени дотле по разним логорима, накнадно прикупљени.

У исто време укрцавали су се у разним пристаништима (Солун, Драч, Пиреј, Св. Јован Медовски итд.) многобројни ђаци и с осталим избеглицама одлазили су или на Корзику или непосредно у Марсељ, преко мора или преко Италије. У Марсељ је пристизао све већи и већи број ђака. Њих је требало да прими и упућује. Због тога је још из Скадра одређен и с првом групом упућен у Марсељ Драг. С. Обрадовић, инспектор Скопске Области, с овлашћењем од Министра Просвете да тамо прими све наше ђаке и, у споразуму с француским просветним и другим властима, распореди их по француским школама. Пре тога, у децембру 1915. и јануару 1916., био је већ стигао знатан број наших ученика из Солуна. С једном партијом допутовао је у Марсељ и Ал. Станојевић, инспектор Брегалничке Области, и узео на себе дужност да врши, у договору с француским властима, распоређивање њихово. До доласка Обрадовићева (20. јануара) он је велики део ових ученика био распоредио.

¹ Око 400 ученика у првој партији ушли су у Француску код Модане, и одатле су упућени у Aix-les-Bains, одакле су, у групама од 20—30 са једним наставником, распоређивани у лицеје и колеже. Другу партију (опет око 400 ученика, млађих од 16 год., и ученица), која се кренула бродом Црв. Крста 7. јануара из Св. Јована Медовског, пресрео је аустр. сумарен и одвео најпре у Котор, и она је, тек после ропства од 54 часа, пуштена и искрцана на Корзици. Ту су искрцани и многи ученици и ученице који су допутовали с избеглицама из Солуна, Драча и др. пристаништа, као што је и група ученика с Крфа (која је отпUTOвала 2. фебруара) искрцана такође на Корзици.

II. Распоређивање ученика основних и средњих школа.

Према извештају инспектора Обрадовића, 7. фебруара већ је било распоређено 1250 ученика испод 18 година и преко 150 ученица. Остало је тада у Марсељу нераспоредених око 360 ученика и 30 ученица. 1. марта попео се број распоређених на 1550, али се сада број нераспоредених ученика, старијих од 18 година, знатно повећао, пристизањем нових. Тoga дана њих је било: у Марсељу 209, у Екс-ан-Провансу 167, Екс-ле-Бену 228; укупно 604. У почетку марта већ се успело да се пребаци знатан број ученика и ученица с Корзике на француски континент и да се распореде. Тада је с Корзике било распоређено 160 ученика и 150 ученица. Поред оних нераспоредених старијих од 18 година, који, по уредби о лицејима и колежима, нису у њих могли ући, налазило се нераспоредених још око 300 ученика, који су отпутовали с Крфа 2. фебруара и били искрцани на Корзици, 180 ученика, испраћених с Крфа 3. марта, и тада се налазили у карантину на острву Фриулу код Марсеља и, најзад, 40 ученика у Лоргу, допутовали пре кратког времена с избеглицама из Солуна.

У почетку марта почели су о ученицима трговачких, занатских и пољопривредних школа водити бригу делегати Министарства Народне Привреде, који су их упућивали у професионалне школе, те је у неколико олакшано распоређивање ученика по лицејима и колежима. У исто доба су стигли у Марсељ и изасланици Српског Релиф Фонда из Лондона, те им је, у први мах, уступљено 146 ученика, готово цела она група која је отпутовала с Крфа 3. марта. Пошто су морали издржати карантин на о. Фријулу од неколико недеља, ови су ученици отпутовали у Енглеску тек 12. априла. 17. априла 1916. наше посланство у Лондону телеграфски је известило Министарство, да би Српски Релиф Фонд примио, поред прве групе, још 150 наше деце, само је желео, да она не буду старија од 16 година, а најрадије да буду испод 14 година. Министар Просвете је наредио да се пошљу сва деца испод 16 година која су отпувала с Крфа 2. марта и налазила се још на Корзици. У овој групи отпутовала су 153 ученика 18. маја 1916. за Енглеску, од њих 130 с Корзике.

Брзо распоређивање наших ученика било је отежано многим неподесним приликама. Пре свега, многе школе француске биле су у то време употребљене за болнице и друге војне потребе, те није било довољно празних места и за наше ученике. Затим, у први мах није било на расположењу довољно здравих наших професора и васпитача, а нарочито оних који знају француски. 30. марта инспектор Обрадовић јавља: »Број спасених ученика биће преко 3000. Број

здравих и употребљивих наставника за васпитачки посао — не водећи чак рачуна о знању француског језика као неопходном — недовољан је за ваљано извођење наше просветне задаће при васпитању спасеног школског подмлатка. «Најзад, према извештајима Министарству, брзо и правилно распоређивање ученика ометало је и то, што је васпитање њихово, због разних штетних утицаја и недовољног школског и родитељског надзора, створеног ратним приликама, било доста рђаво, а сами ученици били су без школских докумената, те се дешавало да се као ученици упуте и такви, који то нису у ствари, и које је накнадно требало удаљивати из школа.¹

Ипак, захваљујући предусретљивости француског Министарства Просвете, ускоро по овоме размештени су готово сви ученици испод осамнаест година. У априлу месецу остало је само 800 ученика старијих од 18 година, који, по уредби француских лицеја и колежа, нису могли ући у ове школе као интерни ученици. Али су и они били прикупљени у поједина места под надзором наших наставника, и 25. маја 1916. инспектор Обрадовић је писао: »Тешкоће с којима се боримо око смештаја наше омладине веома су велике. Због тога, са пуно поверења у савесно испуњавање не специјалне већ родитељске дужности, упућујте родитеље на стрпљење. Сви ће се добро и лепо збринути. За сада је већ стање више него добро. Деца су ван опасности за квареж. Њихово издржавање је потпуно збринуто, разуме се скромно.»

За ученике старије од 18 година ваљало је створити засебну, нашу школу, у којој би они довршили своје средњошколско образовање, или их (свршене матуранте и студенте) распоредити по универзитетима. Како је то извршено биће изложено у доцнијим одељцима.

Наши ученици у Алжиру. 153 ученика средњих и стручних школа и 46 сеоских дечака са једним или више разреда основне школе били су искрцани, у јануару 1916. године, у Алжиру. Примљени ванредно лепо и од грађана и од власти француских, они су били најпре сви смештени у учитељској школи у Бузареји, брзо за-

¹ Нарочито је било отежано, због удаљености и неугодног саобраћаја, распоређивање ученика с Корзике, а смештајне прилике у којима су се они налазили биле су врло неповољне, и Министарству су стизале многе жалбе. Стога је Министар Просвете у неколико махова (12. марта, 21. марта, 12. априла, 26. априла, 2. маја) слао телеграфске наредбе Просветном Одељењу, инспектору Обрадовићу у Марсељу, делегату владину на Корзици, да се ови ученици што пре распореде. У току марта, априла и маја највећи је број пребачен на континент, а остали су распоређени по школама на Корзици.

О овим ученицима води старање референат за школске послове при Краљ. Делегацији у Алжиру.

На дан 15. јуна 1916. године наши су ученици средњих и основних школа били овако распоређени по француским школама:

[illegible]

Б. Женске школе.

ЛИЦЕЈИ	КОЛЕЖИ	ВИШЕ ЖЕН. ШКОЛЕ (Cours secondaires de jeunes filles)	ВИШЕ ОСНОВ. ШКОЛЕ (Ecoles primaires supérieures)
Agen 5	Le Luc 24	Ajaccio 19	Ajaccio 23
Aix-en Pro- vence 5	Poitiers 11	Bastia 8	Brignols 19
Annecy 44	Свега 35	Свега 27	Châtillon sur- Chalaronne 18
Nice 11			Embrun 9
St. Etienne 21			Gap 17
Свега 86			Pons 19
			Sisteron 11
			Thonon 9
			Tours 15
			Свега 140

Укупно у Француској и на Корзици: 1318 ученика и 288 ученица. Осем њих било је још 153 ученика у Алжиру.

За време распуста 1916. ученици су или били скупљени у колонијама у климатским местима, или су били распоређени по појединим француским породицама, које су их примале да код њих лето проведу. Ученици који су имали родитеље у Француској провели су лето код њих. У колонијама се ученицима давала настава из француског језика, а они што су били у француским породицама имали су прилике да се усаврше у говору, те су и једни и други могли ући у нову школску годину са довољним знањем француског језика, да би се могли предузимати кораци за њихово рекласирање, т. ј. размештање у одговарајуће разреде француских школа. У том смислу Просветно Одељење је упутило захтев француском Министарству Просвете пред почетак рада школске 1916/1917. године. »Да би се избегла неједнакост у рекласирању, Одељење је израдило шему, како ће се ученици преводити из наших разреда у француске. Француско Министарство Просвете је тражило да се преводе после одржаног испита, на коме ће се проценити за који је француски разред способан дотични ученик. Преводјење је, најзад, извршено негде на један, негде на други начин. Негде чак директори школа тада нису ни извршили преводјење». (Извештај инспектора за средњу наставу од 21-XI. 1916).

Где је извршено преводјење, наши су ученици учили све предмете заједно са својим француским друговима. Успех који су они показали премашао је сва очекивања. У октобру 1916. од 1845 ученика у колежима и лицејима само се за њих 119 утврдило да нису способни за школовање у овим школама, а за 32 ученика у вишим основним

школама утврђено је да имају способности за прелазак у лицеј. Нису ретки случајеви, да су поједини наши ученици били најбољи у разреду међу свима, и француским и нашим ученицима. Врло многи су на крају године награђени, неки највећим наградама. Крајем 1916/1917. преко $\frac{3}{4}$ је прешло у старији разред, остали су полагали испите у почетку 1917/18. и већином су их положили.

Владање ученика било је уопште врло добро. Првих месеца, док још није био извршен коначан распоред, и док се ученици нису били довољно сталожили, било је извесних немилих појава. Министар Просвете је на васпитну страну ученика у неколико махова обраћао Просветном Одељењу нарочиту пажњу. У писму од 26. априла 1916. (ПБр. 815) издао је, између осталог, овакво наређење: »...Али да би се и код ученика старијих од 18 година, као и код свих других, одржао потребан ред, и да се ученицима склоним рђавим поступцима не би дала ниједна прилика да могу учинити макакву неупутност, захтевам, да наставници и шефови појединих група ни за један тренутак не остављају саме ученике, већ да стално над њима бде и упућују их правилним путем, достојним ученика...« За ученике који би се, својим владањем и понашањем, показали недостојним да буду ученици, наређено је да се искључују из школа и упућују у колоније.

Једно од тежих питања било је да се они ученици, који су у почетку смештени у неколико продужних основних школа (*Ecoles primaires supérieures*), које нису одговарале њихову ранијем гимназијском школовању, преместе у колеже и лицеје. Чим је главни посао распоређивања свршен, инспектор за средњу наставу предузео је овај посао, и већ у почетку школске 1916/1917. године премештени су ученици из већине продужних основних школа у колеже и лицеје. У школској 1917/18. године задржали су се наши ученици само у неколиким вишим продужним школама француским.

У току 1916/1917. школске године отишло је из колежа, лицеја и наше школе у Ници: 9 ученика у пољопривредне, 19 у трговачку српску, 2 у трговачку француску, 7 у индустријску школу.

Бројно стање наших ученика по француским колежима и лицејима стално се мењало. Они који су пунили 18 година излазили су из њих и улазили у нашу школу, куда су почетком школске 1916/1917. године упућени и сви ученици са свршеним V разредом, ма били млађи од 18 година. Неки су одлазили у друге, професионалне школе, а бивало је премештања из једне школе или по молбама личним или

по захтеву француског Министарства Просвете. Кретање
 ђака по лицејима и колежима у току 1916. и 1917. године
 види се најбоље из ових таблица:

РАСПОРЕД НА ДАН 15. ОКТОБРА И 15. НОВЕМБРА 1916.

А. Мушке школе.

ЛИЦЕЈИ	15. X 916	15. XI 916	КОЛЕЖИ	15. X 916	15. XI 916	ВИШЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ	15. X 916	15. XI 916
Agen	7	4	Ajaccio	27	—	Bagnols sur		
Aix	30	29	Apt	11	11	Cèze	33	22
Annecy	41	46	Bagnères de Big.	28	27	Beaumontes de		
Bastia	60	54	Barcelonnette	30	29	Lomagne	9	9
Gap	26	20	Beaufort	13	4	Bourg de Péage	21	14
Lakanal	10	10	Cannes	42	43	Gisors	13	10
Lyon	54	43	Civray	5	2	Grenoble	26	30
Moulins	8	10	Étampes	2	4	Périers	15	11
Nice	55	70	Figeac	27	22	Pons	92	86
Nîmes	52	50	Fontainebleau	36	33	Rouillac	6	6
Poitiers	36	30	Gaillac	23	14	Свега	215	188
Rochefort	22	16	Libourne	40	38			
Rodez	16	15	Manosque	32	29			
Rouen	7	—	Meaux	21	19	Мушка учит. школа		
St. Etienne	34	9	St. Germain Laye	21	27	Ajaccio	—	13
Tournon	14	13	St. Marcellin	31	26			
Свега	472	419	Sisteron	8	9			
			Thonon	33	29			
			Uzès	47	36			
			Villefran. s. Saône	19	25			
			Vitré	5	2			
			Свега	501	457			

Б. Женске школе.

ЛИЦЕЈИ	15. X 916	15. XI 916	КОЛЕЖИ	15. X 916	15. XI 916	ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ (Cours second.)	15. X 916	15. XI 916	ВИШЕ ОСНОВ. ШКОЛЕ	15. X 916	15. XI 916
Aix	5	9	Le Luc	22	17	Ajaccio	19	32	Ajaccio	11	12
Agen	5	5	Poitiers	1	1	Arles	1	1	Brignols	11	10
Annecy	22	21	Свега	23	18	Bastia	6	6	Châtillon-s.		
Nice	11	11				Свега	26	39	Chalaronne	8	9
Saint- Etienne	16	19							Embrun	7	13
Tours	—	3				Женска учит. школа			Gap	15	15
Свега	59	68				Aix	—	3	Pons	19	16
									Sisteron	8	8
									Thonon	9	10
									Tours	7	—
									Свега	59	93

Укупно је било: 15. октобра 1916: 1188 ученика и 203 ученице;
 15. новембра 1916: 1077 ученика и 221 ученица.

РАСПОРЕД НА ДАН 15. ЈУЛА 1917.

А. Мушке школе.

ЛИЦЕЈИ		КОЛЕЖИ		ВИШЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ (Ecoles primaires supérieures)	
Agen	5	Ajaccio	47	Bagnols-sur-Cèze	24
Aix	34	Apt	7	Beaumont-de-Lo-	
Annecy	47	Bagnères de Bigorze	26	magne	9
Bastia	49	Bourg-de-Péage	16	Gisors	12
Ben Achnoun	14	Barcelonnette	23	Grenoble	10
Gap	27	Beaufort	17	Miliana	14
Lakanal (Paris)	11	Cannes	41	Pérèers	8
Moulins	10	Civray	11	Pons	81
Nice	89	Etampes	4	Rouillac	6
Nîmes	44	Figeac	22	Sidi-bel-Albès	11
Poitiers	34	Fontainebleau	34		
Rochefort	15	St. Germain en Laye	30	Свега	175
Rodez	12	Gaillac	20		
Tournon	19	Libourne	40	Учителска школа	
Saint-Etienne	34	Monosque	24	Ajaccio	14
Свега	444	Meaux	17		
		Médéa	7		
		Mostaganem	16	Приват. основ. школа	
		Saint-Marcellin	21	Frontonas	11
		Semur	29		
		Sétif	23		
		Sisteron	7		
		Thonon-les-Bains	27		
		Uzès	32		
		Villefranche sur			
		Saône	23		
		Vitrè	6		
		Свега	470		

Б. Женске школе.

ЛИЦЕЈИ	КОЛЕЖИ	ВИШЕ ЖЕН. ШКОЛЕ (Cours secondaires de jeunes filles)	ВИШЕ ОСНОВ. ШКОЛЕ (Ecoles primaires supérieures)
Agen 2	Le Luc 25	Ajaccio 40	Ajaccio 15
Aix 12	Poitiers 2	Bastia 8	Brignols 12
Annecy 19	Свега 27	Pontoises 1	Châtillon-sur-Chalaronne 9
Nice 2		Свега 49	Embrun 14
St. Etienne 16		Женска учит. школа Aix-en-Provence 2	Gap 15
Tours 3			Pons 18
Свега 54			Sisteron 6
			Thonon 9
			Свега 98
			Приватна школа
			Frontonas 1
			Libourne 9
			Свега 10

Укупно: 1114 ученика и 240 ученица.
Осем тога, тада је било у српској школи у
Ници: 485 ученика и 26 ученица.

Укупно: 1114 ученика и 240 ученица.
Осем тога, тада је било у српској школи у
Ници: 485 ученика и 26 ученица.

РАСПОРЕД НА ДАН 14. НОВЕМБРА 1917.

А. Мушке школе.

ЛИЦЕЈИ	КОЛЕЖИ	ВИШЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ (Ecoles primaires supérieures)
Agen 2	Ajaccio 41	Bagnols 13
Aix en Provence 32	Apt 5	Beaumont de Lo- magne 7
Annecy 38	Bagnères de Bigor. 14	Pons 42
Bastia 49	Barcelonnette 17	Свега 62
Gap 24	Beaufort en Vallée 9	
Moulins 7	Cannes 35	
Nice 89	Civray 9	
Nimes 40	Fontainebleau 25	Приватне школе
Lakinal (Paris) 11	Figeac 14	Frontonas 8
Poitiers 17	Gaillac 8	
Rochefort s. m. 14	Libourne 34	
Rodez 5	Manosque 19	
St. Etienne 19	Meaux 13	
Tournon 13	St. Germain 32	
Свега 360	Semur 27	
	St. Marcellin 26	
	Uzès 9	
	Thonon les Bains 23	
	Villefranche 21	
	Vitré 21	
	Свега 402	

Осем овога, у пет школа у Алжиру 55 ученика.

Б. Женске школе.

ЛИЦЕЈИ	КОЛЕЖИ	ВИШЕ ЖЕН. ШКОЛЕ (Cours secondaires de jeunes filles)	ВИШЕ ОСНОВ. ШКОЛЕ (Ecoles primaires de jeunes filles)
Agen 2	Bagnères 13	Ajaccio 37	Ajaccio 24
Aix en- Provence 20	de Big. 13	Bastia 7	Brignols 20
Annecy 22	Le Luc 19	Pontoise 7	Embrun 12
St. Etienne 10	Poitiers. 6	Свега 51	Gap 11
Tours 5	Saintes 41		Pons 15
Свега 59	Свега 79		Sisteron 6
			Thonon les Bains 7
			Свега 95
Женска учит. школа			Приватне школе
Aix-en- Provence 2			Libourne 6

В. Основне школе.

Ajaccio (3 одељења)	118	ученика и ученица
Bastia (1 одељење)	13	»
Bocognano (1 одељ.)	29	»
Uciano (1 одељење)	33	»

Свега 193 ученика и ученица.

Осем тога, у нашој школи 556 ученика и 42 ученице и у орфелинату српско-америчком 90-оро деце¹.

Укупно је на дан 14. новембра 1917. године било у средњим и основним школама на француској територији 2072 наша ђака.

Прву бригу у материјалном погледу о нашој деци узео је на себе *Француско-Српски Комитет* (Comité Franco-Serbe), који се образовао још 1915. године и прикупио знатне суме за помоћ нашим избеглицама, а нарочито деци. Комитет је давао одело, обућу, рубље, храну за наше ученике. Њему су у томе послу помагали и месни комитети а и Serbian Relief Fund. Кад се, у јануару 1916., образовало друштво Nation Serbe en France, онда је оно примило ову бригу на себе, и не само што је пружало помоћ у оделу и другим потребама, већ је узело знатан број наших ученика у техничкој школи у Аркеј-Кашану и другим професионалним школама за своје питомце.

Ова су друштва помагала наше ученике, све док нису буџетом, који је, у јуну 1916., стављен на расположење Просветном Одељењу, предвиђене потребне суме од наше државе за издржавање ученика.

Али је ипак главно издржавање наших ученика средњих школа узела француска држава. Они су били сви у интернатима и имали потпуно пансионско издржавање. У неким школама добивали су, поред хране, и одело и друге потребе.

У 1916. години француска је држава издала:

а) за ученике :

1) у лицејима	frs. 534.110,27
2) у колежима	» 397.698,46
3) у вишим основним школама (E. P. S.), учитељској школи у Ајачију; у Бачком Батаљону у Жозијеу; у колонијама Мон-Дофену, Виривилу, Ворепу, St. Лоран ди Пону, Мимизану	» 189.083,44

б) за ученице :

1) у лицејима, колежима и вишим женским школама (Cours secondaires)	» 89.032,78
2) у вишим основним школама (E. P. S.) и учитељској школи у Ексу	» 73.206,98

Укупно frs. 1,283.131,93

¹ Орфелинат српско-амерички установљен је иницијативом Даринке Грујић пређ. учитељице, а издржава га амерички богаташ Фронтингхем. Орфелинат је првобитно био у Солуну, и у њ су била, за време евакуације Србије, прикупљена сиротна деца. Марта 1916. пресељен је у Фалеро код Атине. Тада је у њему било 66-оро деце. Због познатих догађаја у Грчкој, орфелинат је у новембру 1916. премештен у Ницу. Марта 1917. у њему је било 24 ученика и 19 ученица основне школе, 5 девојчица у радничкој школи и 10-оро деце у забавишту. 4. септембра 1917. било је укупно 70-оро деце. Одлуком Министра Просвете ПБр. 3716 од 23. нов. 1916., наименована је за управитељицу основне школе у орфелинату Даринка Грујић.

Ш. Просветно Одељење.

Још првих дана 1916. године, када су наши ученици почели у великом броју пристизати у Француску, увидела се потреба да се при Посланству у Паризу установи засебно одељење, у коме би радили просветни радници, које би имало искључиво да се стара о ученицима свих школа и да, споразумно с француским Министарством Просвете, ради на њихову распоређивању и васпитању. По споразуму с Краљевским Послаником у Паризу, на чело овога одељења ставио се одмах у почетку Ј. М. Жујовић, пређашњи Министар Просвете, и, помаган од неколико наставника затечених у то доба у Паризу, узео је на себе отправљање свих наших просветних послова у Француској.

Својим писмом ПБр. 216 од 5. марта 1916., Министар Просвете, после добивеног извештаја о дотадашњем раду на распоређивању ученика, одобрио је тај рад и Жујовића утврдио за шефа Просветног Одељења Посланства у Паризу, задржавши и даље у Марсељу инспектора Обрадовића, са свима дужностима и правима која су му била дата у Скадру. Да би, с једне стране, Просветно Одељење могло што успешније вршити свој задатак, а, с друге стране, због слабе везе између Министарства Просвете и Просветног Одељења, чему је узрок неуређен и спор саобраћај између Париза и Крфа, Министар је, у истој писму, дао широко овлашћење шефу Просветног Одељења у погледу на одређивање наших наставника на дужности, распоређивање ученика и даље њихово школовање и васпитање. На тај начин је шеф Просветног Одељења постао, у исто доба, и званични представник нашег Министарства Просвете код француског Министарства Просвете. 25. јула 1917. постављен је за шефа Просветног Одељења Сава Урошевић, професор Универзитета, који је и данас на томе месту.

Како се посао Одељења стално развијао, то се и број особља, потребног за правилан рад, морао повећавати. Данас особље Одељења чине:

1. Шеф,
 2. Начелник,
 3. Инспектор за вишу наставу,
 4. Референт » » »
 5. Референт » » техничку наставу,
 6. Два инспектора за основну и средњу наставу,
 7. Два секретара,
 8. Протоколиста,
 9. Благајник,
 10. Књиговођа,
 11. Три писара (1 регистратор, 1 архивар),
 12. Један дактилограф.
- Ван Одељења :
13. Представник Просветног Одељења на Корзици,
 14. Инспектор за српске ученике у Алжиру.

Особље Одељења поставља и разрешава Министар Просвете. Број особља може се повећати или смањити, према стварној потреби рада и према буџетској могућности. — Награде особљу, поред редовне плате, одређује Министар Просвете, и оне се уносе у буџет Просветног Одељења.

Буџет Просветног Одељења. — Разгранатост послова Просветног Одељења, а нарочито оснивање наше гимназије и распоређивање студената по универзитетима, морали су повући за собом и знатне материјалне издатке. Првобитно је Просветном Одељењу стављало на расположење потребне суме за издржавање, нарочито одевање ђака, Посланство у Паризу из добровољних прилога¹. Кад ове суме већ нису више биле довољне, онда је Министарство давало, с времена на време, потребне суме, али се убрзо увидела потреба да Одељење добије свој сопствени детаљисан буџет, израђен према прописима финансијског закона, у чијим би се границама могли кретати издаци Одељења. Због тога је, по захтеву Министарства ПБр. 815 од 26. априла и ПБр. 1006 од 10. маја, Одељење поднело пројекат буџета за другу половину 1916. године, и Министарски Савет је, на седници од 24. јуна 1916., одобрио овај буџет, који је важио од 1. јула до 31. децембра 1916. У томе буџету били су предвиђени издаци:

1. На Одељење	4.460.— frs.
2. » више школе (стипендије и издржавање студената)	130.440.— frs.
3. » ученике средњих и нижих школа (одело и друге потребе)	52 562.— frs.
Укупно 187.462.— frs.	

Овде није била предвиђена наша гимназија. Кад је почело њено оснивање, онда је, писмом Мин. Просвете ПБр. 2371 од 21. августа, тражен за њу кредит 250.000 frs, који је одобрен одлуком Министарског Савета од 26. августа 1916. (ДРБр. 52252).

У 1917. години постојала су два буџета. Први за време од 1. јануара до 31. јула, други од 1. августа до 31. децембра.

I. За време од 1. јануара до 31. јула 1917. предвиђено је било:

1. На Одељење	27.963.— frs.
2. » вишу наставу	920.400.— »
3. » средњу и основну наставу (заједно са нашом школом у Ници)	678.812.— »
4. » лекове и лечење ученика	6.000.— »
Укупно 1,633.175.— frs.	

¹ До 21. марта 1916. Посланство је ставило на расположење Просветном Одељењу: 2860 фр. за откуп 2600 примерака једног уџбеника за француски језик; 30.000 фр. за ситну опрему дотле распоређених ученика; 3000 фр. за потребе Просветног Одељења.

II. За време од 1. августа до 31. децембра 1917:

1. На Одељење	32.196.— frs.
2. » вишу наставу	847.000.— »
3. » средњу и основну на- ставу	598.139.— »
4. » лекове и лечење студе- ната и ученика и на о- државање Бачког Од- моришта	28.200.— »

Укупно 1,510.431.— frs.

Због непрестаних промена бројног стања ученика у гимназији и француским лицејима и колежима, бројног стања студената и због промена животних погодаба, све су ове суме морале бити предвиђене само приближно, и стога је Министар Просвете добио овлашћење од Министарског Савета, да може одобравати вирманисање не само по позицијама, већ и по партијама у буџету Просветног Одељења, што се показало као неопходно потребно.

IV. Оснивање српске школе у Француској.

Док је распоређивање и смештање по француским школама ученика млађих од 18 година ишло, према приликама, сразмерно брзо, дотле су врло велике тешкоће зајављивале ученици који су пре 1916. или у тој години пунили 18 година, јер, по уређењу француских лицеја и колежа, они нису у њих могли ући.

Због тога је прва брига морала бити скупити све ове ученике, — који су били растурени на све стране: по азилима, фабрикама, фермама, приватним кућама, или у омањим групама у неколико места под нашим надзором, — у једно или више места, без обзира на то какву су школу раније учили, створити им пристојне погодбе за живот и ставити све под надзор наших наставника, па затим чинити даље све што треба, да им се пружи и потребна настава. Као места за скупљање свих ових ученика, француске власти су ставиле Вореп, Виривил и Мондофен. Укупно је скупљено, у току априла и маја 1916., у ова два места око 600 ученика. Међу њима је било: студената универзитета, ученика гимназија, учитељских школа, богословија, трговачких и пољопривредних школа итд. Приличан број ученика није се хтео одазвати позиву Просветног Одељења и доћи у ова места, а неки су, по доласку, поново одлазили, крадом, из њих. Готово сви ови, па и многи нови, долазили су накнадно, када су у овим местима отворени течаји за испит зрелости.

Одмах по свршетку школске 1915/1916. године, крајем јула, отпуштени су у један мах из француских лицеја и

колежа сви они ученици који су раније били примљени у те школе, а у току 1916. године навршавали су 18 година (њих 150). И они су такође сви упућени у поменута три места.

Целокупну материјалну страну издржавања ових ученика узело је на себе француско Министарство Унутрашњих Послова. Стога је разумљиво што ученици нису могли имати оне удобности какве су имали ученици по колежима и лицејима. Просветно Одељење није имало могућности да изврши знатне измене у побољшању смештајних прилика и исхране ових ученика, пошто је француско Министарство Унутрашњих Послова сматрало да је искључиво његова брига о овим ученицима. Али је Министар Просвете желео ипак да се, колико је год могућно, стање ових ученика побољша и тога ради је телеграмом од 25. јула 1916. тражио од Просветног Одељења, да му јави колика би за то била потребна сума. Према извештају Одељења, стављено му је на расположење 10.000 frs. за побољшање хране, а смештајне прилике, које су, у почетку, може се рећи, биле рђаве, побољшане су знатно у току времена.

Када су прикупљени сви ученици, Просветно Одељење је приступило организацији наставе за све њих. Студентима су давали француски и наши наставници наставу искључиво из француског језика, да би могли доцније, пошто ступе на универзитет, успешније пратити предавања, а за ученике гимназија и учитељских школа образовани су течаји за спремност за полагање испита зрелости, односно учитељског испита. У Ворепу је установљен течај за ученике који су у Србији свршили VII, VI или V разред, у Мондофену за ученике са свршеним VI и V разредом гимназије и III и IV разредом учитељске школе, а у Виривилу само течај за ученике са свршеним V разредом гимназије.

Али је још одмах јасно било да се наши ученици не могу дуго задржавати у овим местима. Жалбе на рђаве смештајне прилике бивале су све чешће; настава се није могла изводити онако како се желело. Потреба да се оснује наша школа постала је неопходна.

Министарство Просвете је, у писму од 10. маја ПБр. 1006, препоручило Просветном Одељењу, да »одмах спреми све што је потребно да се за ученике гимназија образује једна нарочита наша гимназија, у коју би се сви они упутили... У ову би се гимназију упутили и нераспоређени ученици учитељских школа«. Међутим, Просветно Одељење је ипак покушавало да се ово питање реши и другим путем, а не искључиво оснивањем наше сопствене гимназије. Кад је, најзад, стање у овим ђачким групама постало скоро несношљиво, онда је у Греноблу одржана конферен-

ција, на којој су узели учешћа начелник Просветног Одељења, шефови за средњу и вишу наставу и директори течајева у овим местима, и на њој се дошло до закључка, да »нема другог начина да се ђаци, који су сада на ђачким збориштима, удобно сместе и да им се да могућност за школовање, до да се *оснује наша гимназија*».

Овај је предлог спровело Министарству Просветно Одељење писмом ПОБр. 2016 од 18. јула 1916. и, телеграмом ПБр. 2078 од 27. јула, Министар Просвете је одобрио оснивање наше гимназије и тражио да му се одмах пошље предрачун буџета за њу. Али како Одељење није одмах приступило извршењу ове наредбе, то је, 24. августа ПБр. 2423, Министар издао хитну наредбу, да се без икаквог даљег одлагања утврди место где ће бити гимназија и нађу потребне зграде. У Паризу је одлучено да гимназија буде у Ници. 29. августа изасланик Просветног Одељења је отпочео преговоре за закуп зграде, 20. септембра Просветно Одељење је известило Министарство да су уговори за закуп зграда и храну готови, и да се чека само одобрење француских власти. 25. септембра је послало Просветно Одељење Министарству овај телеграм: «Одобрење издејствовано. Све сметње отклоњене. Наређен потпис уговора». Уговор је одмах потписан, и ђаци су се почели усељавати. Предавања су отпочела 1. октобра. У гимназију су примљени:

1. сви ученици преко 18 година, који или никако нису били примљени у француске школе, или су из њих отпуштени због година или других разлога;

2. сви ученици који су се тада затекли у француским школама, али су пре рата свршили у Србији V или VI разред;

3. ученици учитељских школа и богословије.

15. новембра 1916. у гимназији у Ници било је :

	ученика	ученица
а) са свршених шест разреда гимназије	240	19
б) » » пет » »	327	19
в) » свршена три » учитељске школе .	21	3
г) » мање од пет раз. гимн. и два раз. учит. школе	72	—
Укупно 660		41

Кад је отпочео рад у овој гимназији, почели су се пријављивати многи ученици из француских школа да пређу у њу, пошто је било распрострањено погрешно уверење, да ће пре положити испит зрелости и завршити средњошколско образовање, кад пређу у нашу гимназију, него ако остану и даље у француским школама. Неки су ученици

ишли чак тако далеко, да су почели намерно правити изгреде, само да би били искључени из француских школа и упућени у Ницу. Због тога је Министар Просвете издао 27. октобра 1916. (ПБр. 3310) телеграфско наређење, да ниједан од ученика распоређених по француским школама, који није пре рата свршио пети разред, не може бити примљен ни под каквим погодбама у гимназију у Ници, а примаће се само они, који су били искључени пре оснивања гимназије.

V. Течајеви за испит зрелости.

По одредбама чл. 3. Закона о регулисању школског рада због рата и његових последица, од 10. маја 1915., овлашћен је Министар Просвете да може »за ученике средњих школа и Богословије Св. Саве, према потреби, скратити време учења у њима и за целу школску годину, тако да се ученици преведу у старији разред прескочивши онај, који су изгубили због рата и ратних последица; али ће се за ове ученике, за које вреди скраћено време учења, изградити и нарочити скраћени наставни планови и програми за све разреде».

А по ставу г) истог члана, »ученици који су свршили претпоследњи разред у средњим и стручним школама (VII у средњим, VIII у Богословији Св. Саве и III у учитељским школама), па због рата и његових последица нису се могли уписати у последњи разред, позваће се, према приликама и могућности, на скраћен течај за довршење школе, после чега ће се полагати завршни испит (испит зрелости), а по нарочитим правилима, која ће се изградити за полагање овога испита.

»Они ученици који у томе времену буду још у војсци на одслужењу свог војничког рока биће пуштени привремено из војске, да овај течај сврше и испит положе, после чега ће се поново вратити у војску на потпуно дослужење свог војничког рока».

Овакви су течајеви образовани и почели рад септембра 1915. године у Крагујевцу, Крушевцу, Зајечару и Нишу¹. Непријатељска најезда прекинула је рад ових течајева. Али како је знатан број ученика, који су у Србији били уписани на ове течајеве, избегао био у Француску, то је ваљало створити могућност да они тамо продуже течај и положе испит зрелости. На томе се могло озбиљније почети радити, тек пошто се успело да се сви ови ученици скупе и

¹ У Скопљу је овај течај одржан од априла до јула месеца 1915., и ту су ученици полагали и испит зрелости.

концентришу уједно, јер они, због година, нису могли бити примљени у француске лицеје и колеже.

Због спорог прикупљања ученика, растурених на све стране, и због других незгода, течајеви су могли отпочети рад тек јула месеца 1916. године. За ученике који су у Србији свршили VII и VIII разред гимназије, односно III разред учитељске школе, течаји су били уређени у свему по правилима о овим течајима, прописаним још у Србији на основи Закона о регулисању школског рада, страјањем од три месеца, колико је било предвиђено и њихово трајање у Србији. Али како је, поред 1914/1915. школске године, за све ученике који нису могли ући у француске школе, била изгубљена за школовање и школска 1915/1916. година, то се морало одмах помишљати на то да се створи течај и за ученике који су свршили у Србији VI и V разред гимназије, односно II разред учитељске школе 1913/1914. школске године. Да су биле редовне прилике, ученици са свршеним шестим разредом 1913/1914. школске године полагали би испит зрелости у јуну 1916. године. У духу Закона о регулисању школског рада, и за ове је ученике ваљало створити течај, како у своме школовању не би изгубили нимало, или би изгубили врло мало времена. А из истог разлога ваљало је почети припремати за испит зрелости и ученике који су 1913/1914. школске године свршили пети разред, и који би, да су биле редовне прилике, полагали испит зрелости у јуну 1917. године.

Ови су течаји и отворени, и то: у Ворењу за ученике VII, VI и V разреда гимназије (отпочео 14. јула), у Мондофену за ученике VI и V разреда гимназије и III и IV разреда учитељске школе (отпочео 18. августа), у Виривилу за ученике са свршеним V разредом гимназије (отпочео 18. јула), у Жозијеу за ученике са VI и VII разредом гимназије (отпочео 1. јула).

Према одлуци Министра Просвете, утврђено је трајање течаја:

- 1) за ученике који су пре рата свршили седми или осми разред гимназије, пуна три месеца;
- 2) за ученике који су пре рата, односно у Битољској гимназији за време рата, свршили шести разред, пуна четири месеца;
- 3) за ученике који су пре рата свршили пети разред, до краја школске 1916/1917. године.

Истом одлуком наређено је да се никаква скраћивања ни измене у трајању течаја не могу вршити без нарочитог одобрења Министра Просвете.

Како је 1. октобра отпочела рад српска школа у Ници, то су сви ови ученици пресељени тамо и продужили

течајеве, осем оних из Жозијеа и ученика VII разреда из Ворепа, који су остали у Жозијеу и Ворепу и ту завршили течај и положили испит зрелости.

Телеграмом Министра Просвете ПБр. 2889 од 1. октобра 1916. наређено је, да се позову и упишу на течаје у српској школи у Ници и сви ученици који су пре рата свршили пети или шести разред, а распоређени су били дотле по француским школама. На тај начин прикупљени су били у Ници сви ученици са свршеним VI и V разредом, осем оних који су као борци морали отићи у Бачки Батаљон, где су за њих били установљени истоветни течаји.

У току 1916. и 1917. године положили су испит зрелости:

I Ученици гимназије :

У 1916. години :

у Ворепу: 88 ученика са свршеним VII разредом гимназије у Србији;

у Жозијеу: 134 ученика са свршеним VII, VI, и V разредом;

у Ници: 123 ученика са свршеним VI разредом (започели течај у Ворепу).

У 1917. години :

у Ници: 142 ученика са свршеним VI разредом (од њих 43 започели течај у Ворепу, 47 у Мондофену, 52 у Ници); 461 ученик са свршеним V разредом (започели течај у Ници).

У Аркеј-Кашану код Париза био је образован течај за оне ученике са свршеним VI разредом гимназије, који су се затекли у Паризу. Крајем новембра ту је положило испит зрелости 15 ученика. Они су, као питомци друштва Nation Serbe en France, остали и даље у Аркеј-Кашану у школи за јавне радове.

II. Ученици учитељске школе:

У 1916. години :

у Жозијеу: 15 ученика са свршеним II или III разредом учитељ. школе у Србији;

у Ници: 26 ученика са свршеним III разредом.

У 1917. години :

у Ници: 25 ученика са свршеним II разредом учитељске школе у Србији.

Сви су они, по свршеном испиту, распоређени или као помоћници васпитача у нашим бачким групама у француским школама, или су упућени на рад по француским основним школама.

Ове школске године отпочео је течај за ученике који су у Србији свршили четири разреда гимназије. Њихов ће

течај трајати пуних 15 месеца, и положиће испит зрелости крајем 1918. године, пола године доцније него у редовним приликама. На течај су дошли и они ученици, који су били распоређени по француским школама без обзира на годину рођења. Осем њих, ушли су у српску школу и ученици који су школске 1913/1914. године свршили у Србији III разред гимназије, али су већ испунили 18 година, те нису могли дуже остати у француским школама. За њих је организована нарочита настава.

Најзад, одлуком ПБр. 4788 од 17. октобра 1917. установљена је и учитељска школа, у коју су примљени:

а) ученици који су у Србији свршили други разред гимназије и време од евакуације провели у којој туђој школи; за њих ће учење трајати три године;

б) који су свршили III и IV разред гимназије; за њих ће учење трајати две године.

У половини новембра 1917. било је скупљено у српској школи 660 ученика и 41 ученица.

VI. Оснивање Универзитетског Батаљона.

Међу студентима универзитета и ученицима свих других школа био је доста велики број таквих, који су, на прегледима пред војно-лекарским комисијама, оглашени способнима за борце, и стога их је требало упутити на одслужење ђачкога рока. Из Париза се захтевало да се они сви упуте на Крф или у Солун. Ко је тада, првих месеца 1916. године, био на Крфу, морао је доћи до закључка да би довођење на Крф тих ученика, који су се тек почели опорављати после страшнога повлачења кроз Албанију, значило поново их излагати опасности да, под рђавим смештајним приликама, буду исцрпљени и подлегну. Стога је разумљиво што је Министар Просвете, најпре сам, а затим заједно с целим Министарским Саветом, стао одлучно на гледиште, да се ниједан од ученика који су се затекли у Француској, било да је оглашен за борца или не, не доводи овамо, већ да сви без разлике остану тамо, и они који су оглашени способнима за борце одслуже свој рок у Француској. Стога је Министар Просвете, у споразуму с Министром Војним, још 18. фебруара 1916. (ПБр. 141), замолио Министра Спољашњих Послова, да извести све наше заступнике на страни, да наше ученике који навршују 18. годину не упућују на лекарски преглед, већ да остану где су до њихове редовне регрутације. У фебруару и марту преглед је ипак извршен, али су сви ученици, и способни и неспособни, враћени сваки у своје место, да се распореде по школама. Шеф Просветног Одељења писао је Министарству 2. марта 1916. (ПОБр. 748):

»Најважније питање које сада решавамо јесте шта да радимо с ђацима који су били регрутовани, упућени у Тулон ради укрцавања, па отуда враћени.«

После дугих преговарања, најзад је усвојена мисао, да се у Француској установи Српски Универзитетски Батаљон, у коме ће ученици, поред војничке обуке, добивати и школску наставу. Пре него је Министар Војни донео дефинитивну одлуку о образовању Универзитетског Батаљона, Министар Просвете је, писмом ПБр. 502 од 31. марта 1916., замолио Министра Војног, да се са Крфа (где се тада још налазила наша војска) упуте у Универзитетски Батаљон сви ученици рођени 1897. године и оглашени способним за борце, да би тамо добили исту школску наставу и војну обуку као и њихови другови регрутовани у Француској.

Француске власти су дале свој пристанак за установу Српског Универзитетског Батаљона у Француској, и Министар Војни је 18. маја 1916. (ФБОБр. 222) донео одлуку: »да се за обуку ђака, окатегорисаних за борце из класе рођених 1897. године, образује у Француској Бачки Батаљон, у коме ће дотични рекрути-ђаци, поред војне обуке, продужити у потребној и могућној мери и своје студије«.

Одлуком Министра Војног од 9. маја (ФБОБр. 256) у Батаљон су упућени, према поменутом захтеву Министра Просвете, и они ученици рођени 1897. године, који се тада налазили у саставу трупа. По тој истој одлуци сви ученици оглашени као неборци или привремено неспособни, без обзира на годину рођења, »неће се позивати на одслужење рока, већ могу продужити школовање у иностранству«, а ученици рођени 1896. и ранијих година, а оглашени за борце, имали су се упутити Команди Резервних Трупа у Бизерти. На захтев Министра Просвете, и ови су последњи ученици упућени у Батаљон.

Батаљон је имао обичну формацију. Командант је био активни виши официр. Командири чета резервни официри-професори. За наставу школску упућено је и неколико професора. Батаљон је био састављен од три чете — две су биле у Жозијеу, у департману Ниских Алпа, а једна у Мондофену, у департману Високих Алпа. О материјалној страни издржавања водило је бригу француско Министарство Унутрашњих Послова. У Батаљону је био у почетку укупно 381 ученик (студената универзитета, матураната, гимназиста, ученика учитељских, трговачких и пољопривредних школа, богослова); од њих 314 у Жозијеу, а 67 у Мондофену. Од њих је било :

I. По школовању:

Редни број	ВРСТЕ УЧЕНИКА	ЖОЗИЈЕ	МОН-ДОФЕН	СВЕГА
1	Студената	21	15	36
2	Ученика учитељских школа	31	5	36
3	» трговачке школе	11	—	17
4	» богословије	3	—	3
5	» ратарске школе	3	1	4
6	Свршених матураната и свршених ученика VIII разреда	8	1	9
7	Свршених ученика VII раз. гим.	40	8	48
8	» » VI » »	105	19	124
9	» » V » »	60	8	68
10	» » IV » »	25	2	27
11	» » III » »	5	2	7
12	Из других школа	2	—	2
Укупно		314	67	381

II. По рођењу:

Редни број	РОЂЕНИ	ЖОЗИЈЕ	МОН-ДОФЕН	СВЕГА
1	Године 1898	44	—	44
2	» 1897	139	23	162
3	» 1896	87	26	113
4	» 1895	19	8	27
5	» 1894	8	4	12
6	» 1893	8	—	8
7	» 1892	3	1	4
8	» 1891	4	4	8
9	» 1890	1	1	2
10	» 1888	1	—	1
Укупно		314	67	381

Министар Војни издао је 10. августа наређење ОБр. 1011. да се сви ђаци рођени 1896. и ранијих година упуте из Ђачког Батаљона у Резервне Трупe у Бизерти. На тражење Министра Просвете (8. септембра ПБр. 2560 и 15. септембра ПБр. 2681) Министар Војни одобрио је 27. септембра (ОБр. 2167), да ови ученици остану у Батаљону, док не положи испит зрелости (крајем октобра).

Најзад, Министар Војни издао је наредбу од 27. октобра (ФБОБр. 2949), која је од тада остала дефинитивна, да се ђаци, рођени 1896. и ранијих година, из Ђачког Батаљона упуте одмах у Резервне Трупe у Бизерти, и поред захтева Министра Просвете од 8. новембра (ПБр. 3477), упућеног Председнику Министарског Савета, да се они и

даље задрже у Француској. Наредбу своју у овој истој одлуци, да се сви ђаци рођени 1897. године, а нерегровани дотле, упуте у поштанску-телеграфску школу у Солуну (медицинари за санитетску службу), Министар Војни је доцније повукао, пошто је Министар Просвете одлучно устао, у поменутоме писму, против овакве наредбе, и ови су сви ученици распоређени по универзитетима или у српској школи у Ници.

Према ранијем споразуму Министар Војни је, по захтеву Министра Просвете Пов. ПБр. 422 од 16. фебруара 1917., одлуком својом ФБОБр. 5594 од 17. фебруара, наредио, »да се Бачки Батаљон у Жозијеу одмах расформира, а да се ђаци овог батаљона отпусте и ставе на расположење Просветном Одељењу«.

Због извесних незгода, које се нису могле одмах отклонити, Батаљон је остао све до 17. октобра 1917., када је коначно растурен. Последњи ђаци који су се у њему налазили упућени су у школе, а резервни официри — професори стављени су на расположење Просветном Одељењу.

Кад се успело да се Универзитетски Батаљон задржи у Француској, предузели су се одмах кораци да се ученицима пружи и потребна школска настава. Сви су ученици добивали у широком обиму наставу из француског језика (ради чега су упућени француски наставници), а за ученике који су у Србији свршили V, VI и VII разред гимназије или II и III разред учитељске школе образовани су течаји за спремју за полагање испита зрелости. Подаци о овим испитима изнесени су у одељку о течајевима за испит зрелости.

VII. Универзитетски студенти.

Питање о упућивању наших студената Универзитета у француске факултете наишло је на оне исте тешкоће на које и питање о распореду ученика гимназија који навршују осамнаест година.

Просветно Одељење је известило, 25. фебруара 1916., Министарство, да су »због војног прегледа застале одлуке о студентима, трговачким и агрономским аспирантима и матурантима.« Чим се то буде регулисало, »студенте мислимо груписати у 2—3 универзитета и ставити им на чело по једног универзитетског професора.«

Министарство је стално захтевало од Просветног Одељења да што пре изврши распоред студената. Тако је писмом ПБр. 815 од 26. априла 1916. поново скренуло на то пажњу Просветном Одељењу, а у писму ПБр. 1006 од 10.

маја Министарство је наредило, да се студенти универзитета, у најкраћем року и без оклевања, »запосле«. »То би се питање, писао је тада Министар Просвете, свакако најбоље могло решити на тај начин, што би они по групама од неколико десетина били распоређени по разним универзитетима у провинцији. Ја сам вољан да студентима универзитета олакшам живот и студије тиме, што ћу им, по предлогу Просветног Одељења, одређивати помоћ. Стога поново препоручујем Просветном Одељењу, да ми, у најкраћем року, поднесе на одобрење предрачун буџета, у који ће ући, поред помоћи за нашу гимназију, и приближно одређена сума потребна за помоћ ученицима Универзитета и сви издаци потребни за наш просветни рад у Француској.«

Другог дана по експедовању овога писма, Министарство је примило писмо Просветног Одељења ПОБр. 1000 од 27. априла, у коме се објашњава и изнесе разлози, зашто дотле није извршен распоред студената. Главни је разлог што је првобитно француско Министарство Просвете било намерно да све наше студенте скупи у конвикте, где би добили стан и храну пансионску. Али ово је наишло на велико негодовање и отпор код студената. Покушаји чињени у томе правцу нису успели. Универзитет у Клермонферану јавио је да може примити 15 студената, које ће он пансионски издржавати. На објављен конкурс, од целокупног броја тадашњих наших студената у Француској није се јавило ни толико.

Јасно је одмах било, да се на овај начин неће успети да се збрину и распореде студенти, нарочито не они, који су од разних министарстава и других државних установа примали плате као чиновници, те су се могли издржавати не покоравајући се ни најмање наредбама Просветног Одељења да оду у ђачка зборишта, одакле би после били распоређени. Због тога је, пре свега, морало да се обустави издавање плате овим студентима, о чему је издејствована одлука Министарског Савета. На тај начин су се једино могли углавном прикупити сви студенти и утврдити прилично њихов укупан број. За издржавање сиромашних ученика, а нарочито инвалида, Министар Просвете ставио је на расположење прву суму од 10.000 франака (16. јуна, ПБр. 1910).

Како је Министар Просвете ставио до знања Просветном Одељењу, да ће се студентима давати и наша државна помоћ, могло се и питање о њихову издржавању, кад буду распоређени, сматрати као дефинитивно решено, и Просветно Одељење је имало у погледу на то знатно олакшан посао. Ваљало је само предвидети приближну цифру, по-

требну за ову сврху. На ново, телеграфско, тражење Министарства (4. јуна ПБр. 1312), Просветно Одељење је поднело предрачун буџета за другу половину 1916. године, у који је унесена на име издржавања студената сума од 130.400 франака. Телеграмом ПБр. 2026 од 8. септембра, Министар је наредио да се, рачунајући од 1. септембра, издају стипендије свима студентима који на њу имају права. Једно стога, што је Просветно Одељење предвидело издавање стипендија тек од 1. октобра, а друго, што је онда, кад је склапан предрачун буџета, било још студената растурених по Француској, који се нису раније јављали Просветном Одељењу, а, осем тога, многи су накнадно ослобођени војске и послати на продужење студија, то је поред ове суме тражен 8. децембра (ПБр. 3967) и добивен накнадни кредит од 20.000 франака за издржавање нових студената до краја 1916. године.

У 1917. години на издржавање студената предвиђено је било и утрошено:

У првој половини године	frs. 912.000
У другој » » »	» 847.000

Али мада је издржавање студената било обезбеђено још у јуну месецу, ипак њихово распоређивање по универзитетима није могло бити извршено пре почетка октобра, једно због тога, што је тада настао школски распуст, и универзитети су обуставили рад, друго, што раније нису могли бити свршени преговори с француским Министарством Просвете, најзад, највећи број студената није још знао довољно француски језик да би могао раније пратити предавања на универзитету. 21. новембра 1916. шеф Просветног Одељења писао је Министарству: «Прикупљање и упућивање студената на факултете у унутрашњости Француске задавало је такође врло много посла Одељењу. Ђаци су били растурени по целој Француској, Корзици, Алжиру, Тунису. Ваљало је свакога известити нарочитим путем и начином, вршити њихове изборе за време непрекидног пристизања нових пријава из разних крајева, свима слати платне спискове на потпис, па тек кад се ови врате и унесу у касу, благајник је могао слати новац; ваљало је свакоме израдити бесплатну железничку карту преко префектуре места у коме је ученик становао итд.» Студентима рђаво одевеним морало се купити и одело. Тако је за студенте у Ворепу дато 3000. frs. Нарочито је велике тешкоће задавало питање о техничарима. То је долазило поглавито отуда, што у Француској не постоје технички факултети, који би по своме уређењу одговарали нашем техничком факултету. Уопште је целокупан систем школовања техничара на

сасвим другој основи него код нас. У више техничке школе (Ecole Centrale des Arts et Manufactures, Ecole des Ponts et Chaussées) примају се кандидати под нарочитим погодбама, које наши студенти технике и свршени матуранти нису могли испунити. Једина стручна техничка школа у коју су се они могли упутити била је Специјална школа за јавне радове у Паризу и Аркеј-Кашану. На који је начин решено питање о школовању техничара изложено је у IV одељку *Уредбе о школовању и васпитању српске омладине у Француској*.

Први избор и распоред студената извршени су одлуком Просветног Одељења од 7. октобра 1916. ПОБр. 4178. Тада је распоређено 197 студената. Од тога дана вршени су стално избори и распоред нових студената (оних који су у току 1916. и 1917. године положили испит зрелости, или који су ослобођени војне службе и долазили у Француску из Солуна, Крфа и Бизерте, најзад, који су се бавили у разним местима у Француској и на Корзици, и нису се раније пријављивали). 14. новембра 1916. њихов број се попео на 300. Они су били тада распоређени овако по местима и факултетима:

РАСПОРЕД СТУДЕНАТА НА ДАН 14. НОВЕМБРА 1916.

МЕСТО	ФАКУЛТЕТ				Укупно	НАПОМЕНА
	Правнички	Медицински	Филозофски	Технички		
Arcueil-Cachan	—	—	—	50	50	Од њих 6 студенткиња
Bordeaux	—	31	—	—	31	» 2 »
Grenoble	—	—	24	10	34	» 6 »
Clermont-Ferrant	—	—	28	—	28	» 5 »
Lyon	—	18	1	—	19	» 2 »
Monpellier	26	35	—	—	61	» 12 »
Nancy	—	1	—	2	3	» 1 »
Paris	10	4	7	—	21	» 7 »
Poitiers	36	—	—	—	36	» 1 »
Toulouse	—	1	4	8	13	» 1 »
Укупно	72	90	64	70	296	43

Осем тога, 4 студента филозофије, којима је давало стипендију Просветно Одељење, били су на универзитету у Женеви.

Од свих ових ученика примали су пуну стипендију 267, половину 12, допуну до пуне стипендије 21.

Овде су урачунати само они студенти, о којима је водило старање у то доба Просветно Одељење; студенти који се издржавају о своме трошку, а тако исто и студенти уметничких школа, нису унесени у овај преглед.

Међутим број студената се стално и даље повећавао. 10. марта 1917. било је овакво бројно стање по факултетима и местима:

РАСПОРЕД СТУДЕНАТА НА ДАН 10. МАРТА 1917.

МЕСТО	ФАКУЛТЕТ				Укупно	НАПОМЕНА
	Правнички	Медицински	Филозофски	Технички		
Arcueil-Cachan	—	—	—	57	57	У овој табlici, као и у другим, наведен је број само оних студената, о којима води старање Просв. Одељење.
Bordeaux	—	49	—	—	49	
Besançon	—	9	—	—	9	
Clermont Ferrant	—	—	30	—	30	
Dijon	11	—	10	—	21	
Grenoble	—	1	26	28	55	
Lyon	2	27	—	2	31	
Monpellier	41	54	—	—	95	
Nancy	—	1	—	1	2	
Paris	12	7	12	—	31	
Poitiers	47	1	—	—	48	
Rennes	20	1	—	—	21	
Toulouse	—	1	6	22	29	
Укупно	133	151	84	110	478	

До 25. јула 1917. било је распоређено укупно 690 студената. Од њих положили су до 1915. године (у Србији) испит зрелости 268 кандидата; сви остали, 422 на броју, положили су тај испит у Француској.

Они су тада били овако распоређени по местима и факултетима:

МЕСТО	ФАКУЛТЕТ				Укупно	НАПОМЕНА
	Правнички	Медицински	Филозофски	Технички		
Arcueil-Cachan	—	—	—	74	74	У овој табlici, као и у другим, наведен је број само оних студената, о којима води старање Просв. Одељење.
Bordeaux	1	70	—	—	71	
Besançon	—	12	—	—	12	
Clermont Ferrant	—	3	35	12	50	
Dijon	19	2	8	—	29	
Grenoble	1	2	43	36	92	
Lyon	34	63	3	1	101	
Marseille	—	—	1	—	1	
Monpellier	39	53	—	—	92	
Nancy	—	1	—	1	2	
Paris	14	8	17	—	39	
Poitiers	48	1	—	—	49	
Rennes	—	1	4	29	34	
Toulouse	42	—	2	—	44	
Укупно	199	219	116	153	690	

При одређивању факултета остављана је потпуна слобода сваком студенту да бира на који ће се факултет уписати.

По полу било је:

630 студената,
60 студенткиња (28 на медицини, 27 на философији, 4 на техници, 1 на правима).

Осем српске државне помоћи, за издржавање студената дају помоћ: француска држава, друштво *Nation Serbe en France*, приватна лица (посланик *Nibelle* издржава два студента као своје питомце).

Тада је од ових студената примало:

а) српску државну помоћ	547
б) француску » »	96
в) друштва <i>Nation Serbe</i>	45
г) приватну	2

Док није *Уредбом о школовању и васпитању српске омладине у Француској* тачно регулисано како ће се одређивати српска државна помоћ, Просветно Одељење је давало пуну помоћ, половину или допуну до пуне помоћи. Половина помоћи давана је студентима, за чије се родитеље проценило да не могу потпуно издржавати децу, али им могу давати месечно извесну суму. Допуну до пуне помоћи имају неуказни државни чиновници чија је плата мања од пуне државне помоћи.

Првобитно је српска државна стипендија износила 135 франака. Због сталног поскупљивања помоћ се морала повећати од 1. јануара 1917. на 150 франака, али овај додатак од 15 франака великом броју студената исплаћује француска држава. Најзад, од 1. октобра 1917. стипендија је, по пристанку француског Министарства Просвете, повећана на 180 франака, јер је, и према извештају Просветног Одељења и према многим доставама које је добило Министарство, студентима немогућно издржавати се мањом сумом без уштрба по њихово здравље, које је и иначе код већине поремећено због напора при повлачењу и неугодног живота од почетка рата.

Француска се помоћ издаје нарочито изабраним српским студентима. Њих је било до 14. новембра 1917. укупно 96 (47 медецинара, 27 философа, 12 студената за чисту математику, 10 правника). Избор за француске питомце чињен је међу оним ученицима, за које се позитивно зна да су положили испит зрелости с одличним или врло добрим успехом, и, по захтеву француског Министарства Просвете, тек почињу своје студије. Чланом 16. *Уредбе о школовању и васпитању српске омладине у Француској*, »за питомце француске државе Просветно Одељење ће предлагати на првоме месту ученике одличног учења и примерног владања, а затим, у недостатку њихову, ученике врло доброг учења и примерног владања, али и једне и друге синове или кћери

сиромашних родитеља, који их ни у редовним приликама не би могли издржавати».

Сви питомци друштва Nation Serbe en France су у Специјалној школи за јавне радове у Аркеј-Кашану. Они имају од друштва пансионско издржавање (стан, храну, одело, књиге и школски прибор).

Осем ових студената, има и 7 студената разних уметности, који добивају помоћ из буџета Просветног Одељења, а 3, којима се помоћ издаје из буџета Министарства Просвете.

Успехом и понашањем наших студената можемо бити потпуно задовољни. Највећи број је врло марљив, вредан и пристojног понашања. Декани и ректори појединих универзитета изражавају се врло повољно о њихову успеху, вредноћи и понашању. У извештају од 6. марта 1917. инспектор за вишу наставу пише: »Сви су ми (представници француских факултета) изјавили своје задовољство у погледу понашања и прилежности наших студената».

У извесним групама налази се по један наш професор универзитета или средњих школа као шеф. Он води надзор и стара се о свему што је студентима потребно. Овакви шефови ће бити заведени за све веће студентске групе. Поред тога, у свакој групи образован је «Суд добрих другова», изабран од самих студената, који расправља сва унутрашња питања групе и стоји у вези с Просветним Одељењем. Француске универзитетске власти такође воде надзор над нашим студентима као и над француским. Преко њих се врши и исплаћивање наших студената.

Наши су студенти готово редовно дочекивани, при доласку своме у одређено место, од универзитетских власти врло пријатељски и срдечно. У многим местима у њихову дочеку узимале су учешћа и друге власти а и грађанство. Нарочито се мора истаћи веома срдчан дочек у Клермон-Ферану, где је поводом доласка наших првих студената приређена сјајна француско-српска манифестација.

VIII. Упућивање студената универзитета и ученика средњих и стручних школа из војске на школовање.

Упоредо с радом да се студенти универзитета и ученици средњих и стручних школа, који су се налазили у Француској и другим земљама, а нису раније били регрутовани, не упућују на фронт, већ да се и даље задрже у Француској, било као војници или не, — Министарство је стално радило на томе, да се што је могућно већи број студената и ученика, раније регрутованих, ослободе војне дужности и упуте на школовање. Највећи број међу њима

ступио је у војску још у почетку рата и стога је изгубио знатно време у школовању. Њима је ваљало створити могућност да продуже школу, како би изгубили што мање времена.

Још 31. марта 1916. Министар Просвете је, писмом ПБр. 502, замолио Министра Војног, да се из војске упуте у Универзитетски Батаљон, на чијем се оснивању тада радило, сви студенти и ученици рођени 1897., а оглашени за борце, како би и они добили исту школску и војну обуку као и њихови другови регрутовани у Француској. Министар Војни је усвојио овај захтев и издао наређење ФБОБр. 256. од 9. маја, да се студенти и ученици неборци отпусте из војске и ставе на расположење Министарству Просвете, ради продужења школовања, а борци да се упуте у Универзитетски Батаљон.

Тиме је знатан број студената и ученика Министарство Просвете примило из војске и упутило у школу.

Писмом ПБр. 1370. од 10. јуна 1916., Министар Просвете је известио Министра Војног, да се као војни обвезници налазе и неки ђаци рођени 1898. године, и молио је, да се и они одмах отпусте из војске, како би могли продужити школу. Ови су ученици сви отпуштени и упућени у школе у Француској.

10. јуна 1916. год. Министар Војни је издао наређење ФБОБр. 832, да се ђаци који се налазе код оперативне војске, а од лекарске комисије оглашени су за неборце, отпусте, како би могли продужити школовање. »Али већ првог дана у примени овога наређења наишло се на тешкоће. Сама Врховна Команда, која је такође стајала на истом гледишту да се учини ђацима неборцима, наишла је на тешкоће, јер је број таквих ђака доста знатан«.

У писму ПБр. 3477. од 8. новембра 1916., упућеном Председнику Министарског Савета, поводом одлуке Министра Војног ФБОБр. 2949. од 21. октобра, да се ђаци, рођени пре 1897. године, упуте из Универзитетског Батаљона у Резервне Трупe у Бизерти, односно у поштанско-телеграфску школу у Солуну, — Министар Просвете је изнео све разлоге из којих се не може сложити с оваквом одлуком Министра Војног, и тражио је да се сви ђаци затечени у Француској и даље задрже тамо, како би могли продужити школовање, и да се, у исто време, отпусте и упуте у школе »и они ученици, који се налазе још у војсци, а чији је број сразмерно мали, јер су већ многи изгинули, поразболевали се или су онеспособљени за војну службу«.

Како је, према ранијим наређењима Министра Војног, требало да буду отпуштени из војске студенти и ученици,

рођени 1897. и доцнијих година, и борци и неборци, то су овде били у питању само студенти и ученици, рођени 1896. и ранијих година.

Кад се почео извршивати *Закон о поступању с сличима која избегавају војну обавезу*, Министар Просвете се није могао сложити с Министром Војним у погледу на његову примену на ђаке. После дугог обавештавања, и на питање Министра Просвете (Пов. ПБр. 35. од 3. децембра 1916.), шта ће бити са студентима који нису никако служили војску, шта са онима који су служили, — Министар Војни је (Пов. ФБОБр. 3712 од 8. децембра 1916.) дао по томе ова обавештења:

«1.) *Студенти који нису никако служили војску*: а) Сви они без разлике година рођења, који буду оглашени за стално неспособне, реконвалесценте, способне за неборце у позадини, или способне за неборце у Оперативној војсци, неће се узимати у војску, већ оставити да продуже школовање у иностранству;

б) Са онима, који буду оглашени за способне за борце, поступиће се овако:

рођени 1898. године пописаће се но неће се позивати већ оставити да продуже школовање;

рођени 1897. године упутиће се у ђачки батаљон у Жозијеру, где ће продужити школовање;

рођени ранијих година од 1897. упутиће се у ђачку чету у Бизерти.

2. *Студенти који су раније служили у војсци* (т. ј. рођени 1896. године и ранијих):

а) Сви без разлике година рођења, који буду оглашени за стално неспособне, реконвалесценте, способне за неборце у позадини, способне за неборце у Оперативној војсци, неће се узимати у војску већ оставити да продуже школовање у иностранству;

б) Они који буду оглашени за способне за борце, а раније нису свршили обуку у ђачким јединицама нити били распоређени у Оперативној војсци, упутиће се у ђачку чету у Бизерти (као и они који нису никако служили);

в) Они који буду оглашени за способне за борце, а раније су потпуно свршили обуку у ђачким јединицама и били распоређени у трупaма Оперативне војске, вратиће се у своје команде којима су и припадали.»

По овоме објашњењу, у војску су се имали по регрутацији упутити, дакле, само они ђаци рођени 1896. и ранијих година, који су оглашени за борце. Министар Војни издао је, у исто доба, наређење, да се сви овакви ђаци, затечени у војсци, повуку у штабове, и 31. децембра 1916. године изјавио је, да је вољан образовати, по споразуму с Министром Просвете, за ђаке послате из Бачког Батаљона у Бизерту, један полубатаљон у Алжиру, у коме би ђаци били под заставом, а имали прилике и могућности да продуже школовање. Тамо би се упутили и сви ђаци са фронта, пошто се у томе постигне споразум с Врховном Командом, која тада није усвајала предлог да се сви ђаци повуку из војске и упуте у школу.

Министар Просвете је, међутим, стално заступао гледиште, да из државних разлога, а с обзиром на многе губитке у интелигенцији у току ратова и на велику потребу у школованим људма, која ће се јавити по нашем повратку у отаџбину, — не треба допустити да ниједан студент или ученик средњих и стручних школа који се затекао у школи у Француској прекида своје школовање, и да, стога, ове ђаке не треба узимати у војску, већ, по могућству, упутити из војске у школу што је могућно већи број студената и ученика.

Споразумевање по овоме питању трајало је од октобра 1916. до марта 1917. године и постало је нарочито акутно, кад су регрутне комисије у Француској, које су уводиле у живот *Закон о поступању с лицима која избегавају војну обавезу*, почеле примењивати овај закон и на ђаке, упућујући их, по извршеном регрутовању, из школе у команде. То је питање расправљано и на неколиким седницама Министарског Савета.

У седници од 21. фебруара 1917. Министарски Савет се, најзад, сложио с наређењем Министра Војног, да се ђаци, рођени 1896. и ранијих година, а оглашени за борце, упуте у Резервне Трупe у Бизерти, али је, у исто време, изјавио жељу да се и ђаци са солунскога фронта изједначе с ђацима из Француске и пошљу тамо, где се ови последњи налазе. Министар Просвете, који се тада бавио у Швајцарској, дао је, телеграмом од 28. фебруара 1917., свој пристанак на овакво решење целог овог питања.

Кад је Министар Војни издао наређење ФБОБр. 5594 од 17. фебруара 1917., да се расформира Бачки Батаљон, и да се сви ђаци (рођени 1917. године) из батаљона отпусте и ставе на расположење Просветном Одељењу, онда је, самим тим, поново покренуто питање, да се и онај остатак ђака рођених 1897., године, који се још налазио у оперативној војсци, упутити на школовање. По наређењу Министра Војног ФБОБр. 3294, последњи од ових ђака отпуштени су у току маја и јуна 1917. Заједно с њима отпуштени су и многи ђаци рођени 1896. и ранијих година, а на поновном лекарско-комисијском прегледу оглашени способнима за неборце у позадини. Већина од ових ђака (преко стотину) упућена је доцније у Битољску Гимназију у Волосу.

У писму ФБОБр. 8823 од 16. јула 1917., Министар Војни је изјавио Министра Просвете, да би се радо придружио мишљењу Врховне Команде, да се, у крајњем случају, могу отпустити из војске ради продужења школовања они ђаци, »који су услед задобивених рана или нарочитих физичких напрезања у својству бораца лекарско-комисијским прегледима окатегорисани за неборце«, — али да наређење

у томе смислу може издати, тек пошто добије обавештења »какве би материјалне награде они могли добити, те да би били слободнији у свом самоопредељењу, пошто међу њима има и резервних официра, који би, као и сви остали, били скинути са војних припадности, чим би били ослобођени војне службе«.

Министар Просвете, у писму ПБр. 4533 од 14. августа 1917., саопштио је Министру Војном, да се потпуно слаже с гледиштем његовим и Врховне Команде, да се, на првом месту, ослободе војне дужности и упуте на продужење школовања поменути ђаци, и замолио је, да се они ставе на расположење Министарству Просвете, чим оно буде известило Министарство Војно, да је у школи, куда ће бити упућени, све припремљено за њих, изјављујући, у исто време, да ће ђаци који буду упућени у Битољску Гимназију имати потпуно интернатско издржавање, а студенти државну стипендију.

Да би примање ових ђака из војске и упућивање њихово у школу било олакшано, Министар Просвете је одредио у Солуну свог нарочитог делегата, коме је ово стављено у дужност.

Поводом овога писма Министар Војни издао је наређење ФБОБр. 9797. од 1. септембра 1917., како ће се поступати с ђацима који буду отпуштени из војске ради продужења школовања, куда ће се упућивати, и какво ће материјално обезбеђење имати; а затим наређење ФБОБр. 10062., од истог дана, које гласи :

»На предлог Господина Министра Просвете, а по мишљењу Врховне Команде, одобравам :

Да се могу привремено отпустити из војске ради продужења школовања и сви ђаци неборци, ма кога да су чина у војсци и ма где сада запослени на војној дужности, само ако су раније били на борацким дужностима, па су услед задобивених рана или прележалих тешких болести у току рата онеспособили за борце и окатегорисани за неборачку службу.

Све ове ђаке пре отпуста упутити надлежним лекарским комисијама, према моме наређењу ФБОБр. 9750 од 20. августа ове године, и издати им уверења, предвиђена за ђаке отпуштене као недорасли а са пријављеним ђацима неборцима, у погледу изјаве и даљег упута ради продужења школовања, поступити у свему као и са осталим по моме наређењу ФБОБр. 9797 од 1. овога месеца.«

После ових наређења отпуштено је, до краја 1917. године, преко 300 ђака, од којих је око 150 ученика средњих и стручних школа упућено у Битољску Гимназију у Волосу, а студенти ће у најкраћем року бити упућени у Француску и Италију. Пошто се, после поновних лекарско-комисијских прегледа, стално отпуштају нови ђаци, то је, на тај начин, у војсци остао сразмерно мали број студената и ученика средњих и стручних школа.

IX. Школски лекар и Ђачко Одмориште (санаторијум).

Неугодан живот од почетка рата и силан напор, који су многи ученици морали поднети за време повлачења, утицали су врло много на здравље њихово. Највећи број ученика стигао је у Француску сасвим оронут и исцрпљен. Ваљало се одмах побринути за њихово здравље. У погледу на то благотворно су утицале угодности и нега, које су добили у француским школама они што су били распоређени. То није био случај и са онима који нису могли бити одмах распоређени. Мада су и они могли имати помоћ од француских лекара, ипак је било потребно одредити једног нашег лекара, чија би искључива дужност била да се брине о здрављу ученика. Тога ради је Министар Просвете још 24. фебруара 1916. (ПБр. 185) тражио од Министра Војног, да му се стави на расположење за школског лекара Dr. М. Гођевац, који се тада бавио у Марсељу на боловању и драговољно већ вршио ту дужност. Ослобођен убрзо војне дужности, Dr. Гођевац од тада врши стално дужност школског лекара за наше ученике у Француској. У почетку је седиште школског лекара било у Марсељу. Кад су образоване ђачке колоније у Ворепу, Виривилу и Мондофену, Министар Просвете је, 19. јула 1916. (ПБр. 1959), наредио, да школски лекар премести своје седиште у Гренобл, да би могао што чешће обилазити ученике у овим колонијама, али с обавезом да и даље обилази и ученичке групе по француским школама. Кад је основана српска школа у Ници, школски лекар се настанио у њој. Из извештаја, које је у неколико махова подносио Министарству, види се да је установа школског лекара дала ванредно повољне резултате. Дужности његове прописане су чланом 60. *Уредбе о школовању и васпитању српске омладине у Француској.*

Случајеви тешког оболевања, нарочито грудоболних и изнурених ученика, који су обично упућивани у санаторијум енглеске мисије на Корзици, скренули су нарочиту пажњу Министра Просвете, и стога је, 13. јануара 1917. (ПБр. 312), одлучио, да се за њих оснује у Француској нарочити санаторијум, и истог дана тражио од Министра Војног, да му се за управника стави на расположење Dr. М. Живадиновић. Одлуком Министра Војног ФАОБр. 2496. од 20. јануара, усвојен је овај захтев Министра Просвете. Одмориште је могло бити отворено, због извесних тешкоћа, тек 7. јуна 1917. у Мантони. Кроза њ је прошло до краја 1917. године 106 ученика. На крају године било је 70 ученика у Одморишту. Пошто се број њихов непрестано повећавао, закупљене су у последње време, поред раније две, још две нове зграде. Резултати су одлични. Многи ученици се, после кратког бављења, враћају потпуно опо-

рављени; тежи болесници се много брже и успешније опорављају него ма где што би. Просечно један болесник стаје 5 frs. дневно. У 1917. години је на Одмориште потрошено 34.200 frs., у овој години је предвиђено 49.660 frs. За студенте универзитета плаћа се управи Одморишта из њихове стипендије; за ученике српске школе плаћа директор гимназије у износу утрошка који се чини на ученика у школи. За ученике из колежа и лицеја плаћа Просветно Одељење.

X. Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској.

Неочекивано продужење бављења наших ученика у Француској изазвало је потребу, да се пропише нарочита *Уредба*, с циљем »да уравни разноврсне односе, који су се појавили у току рада на школовању и васпитању наше школске омладине у Француској за време рата, и да одреди права и дужности управних органа, наставника и других службеника који су на раду, као и ученика који су у школама».

Ову је Уредбу одобрио Министар Просвете одлуком ПБр. 5010 од 7. октобра 1917., кога је дана почела и важити. Она је објављена у *Српским Новинама*, у броју 130. од 31. октобра 1917.

Њоме је целокупан наш школски рад у Француској стављен на поуздану и тачно одређену основицу.

XI. Конвенција о школовању српских студената универзитета и ученика и ученица учитељских школа у Француској.

28. октобра 1916. године потписана је у Крфу Конвенција између Србије и Француске о школовању, о трошку француске или српске државе, наших студената и ученика и ученица учитељских школа у Француској. Конвенција садржи 6 чланова и закључена је за рок од три године, који се, по споразуму између обе владе, може обновити. Њена права примена наступиће тек по свршетку рата. Француски парламенат, у седници од 7. јуна (п. н.) 1917., усвојио је у потпуности ову Конвенцију. Конвенција гласи:

КОНВЕНЦИЈА

о школовању српских студената, ученика и ученица у француским универзитетима и учитељским школама.

I.

Сваке године, универзитети и мушке и женске учитељске школе у Француској примаће изврстан број студената и ученика, које одреди Српска Влада.

Овај ће број бити утврђен у месецу јулу за наредну школску годину, одлуком Министарства Просвете, по споразуму између Српске Владе и Француске.

Ради тога, одмах после потписа Конвенције, Српска Влада доставиће Француској Влади број српских ученика, колико би желела да походе универзитете и учитељске школе француске у току три наредне године.

Француска Влада, према броју који јој буде на овај начин назначен, означиће један или више универзитета или учитељских школа, у којима ће се предузети нарочите мере за олакшање школовања младих Срба, на првоме месту мере које ће бити дефинисане у идућим члановима ове Конвенције.

II.

У сваком од универзитета који ће примити српске студенте, један или више професора српских, које ће одредити и плаћати Српска Влада, биће примљени да предају књижевност, језик и историју своје земље.

Они ће, осем тога, моћи, на предлог Универзитетског Савета, држати допунске курсеве за француске студенте и добивати за то особне награде.

Српски студенти мораће се покоравати истим школским и дисциплинским правилима као и остали ученици француских универзитета.

III.

Известан број српских студената биће ослобођен плаћања уписнине, такса за библиотеку и за практичне радове, на предлог Српске Владе, у границама кредита који одобри Парламенат ради накнаде ових прихода универзитетима; један број студената моћи ће, осем тога, бити ослобођен државних такса.

Благодејања, чија ће величина бити утврђена одлуком Министарства, биће одређена извесном броју српских студената. Број ће се утврђивати сваке године.

Ово ослобођење плаћања такса и благодјејање могу бити одузети одлуком Министарства, на предлог Универзитетског Савета, студентима који не буду довољно марљиви.

IV.

Српски студенти, примљени у француске универзитете према овој Конвенцији, мораће показати сведочанство о свршеном испиту зрелости (бакалореату) француском или српском; они, који буду имали само српско сведочанство, морају доказати да имају довољно знања из француског језика за успешно праћење наставе у француским факултетима.

V.

У свакој мушкој или женској учитељској школи, која буде примала српске ученике, биће примљени један или више српских професора, да предају српски језик, књижевност и српску историју. Они ће, у исто време, вршити дужност васпитача српских ученика под управом директора школе. Њих ће назначивати и плаћати Српска Влада. Они ће имати права да се хране у заводу, под истим погодбама као и француски васпитачи.

За српске ученике учитељских школа вредиће иста школска и дисциплинска правила као и за њихове француске другове.

Издржавање српских ученика у француским учитељским школама, узеће, исто тако, једним делом на себе Француска Влада, у границама буџета одређеног за ту сврху.

VI.

Ова Конвенција важи три године, и продужаваће се за трогодишње периоде, ако је једна страна не откаже на годину дана унапред.

Ова ће конвенција бити поднесена на одобрење и Народној Скупштини.

Према Конвенцији, број студената и ученика који ће бити примљен у француске универзитете и учитељске школе одређује Српска Влада, али, због изузетних прилика у којима се наша Отаџбина налази, Министар Просвете је овластио, писмом ПБр. 3148 од 13. октобра 1916., шефа Просветног Одељења, да он, до редовних прилика, у споразуму с француским Министарством Просвете, утврди број и изврши избор тих студената, ученика и ученица.

Срдачност, с којом су наши ученици примљени у француске школе, и све оно што су досад француска држава и народ учинили за нашу омладину, дају нам права веровати, да ће и ова Конвенција имати најлепше последице.

Б. НАШИ УЧЕНИЦИ У ШВАЈЦАРСКОЈ.

Знатан број наших ученика налази се у Швајцарској. Неки су се од њих затекли тамо пре рата, већина је пак дошла и уписала се у разне школе у току рата, а нарочито после нашег изласка из земље. Многи су имућног стања и са својим родитељима, те се издржавају о своме трошку; други примају пуну стипендију или извесну помоћ од појединих Министарстава (Просвете, Унутрашњих Послова, Спољашњих Послова, Војног) или од разних добротворних установа (фонда госпође М. Грујић, Енглеског Српског Потпорног Фонда, нарочитог фонда којим је руковао професор Ј. Цвијић).

Оним ученицима који су се на швајцарске универзитете уписали без испита зрелости допуштено је било да полажу овај испит у српској школи у Ници, пошто претходно походе одговарајуће течаје и испуне све погодбе које вреде за наше ученике у Француској, на првоме месту да регулишу питање о војној обвези. Ови су се ученици у неколико махова обраћали Министарству молбама, да им се образује у Швајцарској комисија за полагање испита зрелости, али им то није одобрено, и они који су хтели полагати испите морали су ићи у Француску.

Представник Министарства Просвете и Просветни Одбор у Швајцарској. — Одлуком Министра Просвете од 17. априла ПБр. 2544, одређена је прва помоћ од 6000 швајцарских франака студентима на разним универзитетима у Швајцарској. Тим је већ изазвана потреба да Министарство Просвете има нарочито административно лице, које ће водити старање о овим студентима, а, поред њих,

и о свима осталим нашим студентима и ученицима стручних и средњих школа у Швајцарској. Овакво лице било је врло потребно и због врло развијеног посла око слања плата, пензија и помоћи просветним радницима, осталим у Србији и интернираним. Тога ради је Министар Просвете, одлуком својом ПБр. 2535 од 24. марта 1917., установио положај представника Министарства Просвете за Швајцарску, који ће водити евиденцију о свима нашим ђацима и студентима тамо; бити посредник између њих и наших тамошњих власти; даље, који ће нарочито старане посветити да буде што успешнија преписка наших ђака и студената из Француске и Енглеске с њиховима осталим у Србији и обратно; и, најзад, који ће водити бригу о потраживању просветних службеника из Србије и пошиљању новца истим, а по потреби, који ће вршити и све друге специјалне наредбе Министарства».

У току кратког времена показало се да је овакво лице било необично потребно и корисно, нарочито у погледу на вођење бриге о слању потраживања просветних радника, заосталих у Србији, интернираних и заробљених, о чему ће даље бити више говора.

Да би се питања о школовању наших студената, као и сва друга просветна питања у Швајцарској, могла што правилније и успешније решавати, Министар Просвете је, одлуком ПБр. 4999 од 24. августа 1917., установио Просветни Одбор од три лица у Женеви, у који су, поред представника Министарства Просвете, Д. Рошу, одређени још Ј. Томић, библиотекар Народне Библиотеке, и Др. Л. Марковић, професор Универзитета. По овој одлуци, Одбор чини Министру предлоге по свима питањима, која би, по нахођењу Одбора, ваљало расправљати, и за која би било потребно Министрово одобрење или одлука.

Као најважније и најхитније питање које је Министар препоручио Одбору да узме у претрес, било је студентско питање. Нарочити, државни, разлози су захтевали, да се известан број наших студената уклони из Швајцарске и у Француској продужи школовање, и Министар је намеравао да се то изврши још у почетку школске 1917/1918. године. Писмом својим ПБр. 5037 од 25. августа, Министар је ставио у дужност Одбору, да поднесе образложен предлог поименце за сваког студента, без обзира чији је питомац и ко га издржава, о томе, да ли ваља да он и даље да остане у Швајцарској, или треба да продужи школовање у Француској. Према томе Одбор је имао да води рачуна, поред школских разлога, нарочито о нашим националним интересима, који, може бити, захтевају да извесни студенти

остану и даље у Швајцарској. Породични и други разлози могли су се тек на другоме месту узети у обзир.

Одбор је овај посао свршио и поднео Министру образложен предлог, али је извођење ове одлуке Министрове морало бити, из познатих разлога, обустављено, и сви до-тадашњи студенти задржани су и даље у Швајцарској, према нарочитој одлуци Министра Просвете ПБр. 8445 од 13. де-цембра 1917.

Одбор је исто тако предложио, који би студенти ва-љало да добију државну стипендију, који ће добити извесну државну помоћ за таксе ит.д., и уопште покреће сва пи-тања која могу унапредити наш просветни рад у Швај-царској.

У 1917. години издато је на име помоћи студентима у Швајцарској: 48.780 швајцарских франака.

Осем тога, плаћена је такса за 22 питомца Министар-ства Војног, у износу 19.800 швајцарских франака.

За 1918. годину морао се установити нарочити буџет за Просветни Одбор и представника Министарства Про-свете. Предрачун буџета за првих 7 месеца износи 121.210 швајцарских франака. У њему је предвиђена стипендија за 70 студената.

Бројно стање наших студената и ђака других школа у Швајцарској било је на крају 1917. године овакво:¹

Студената свих факултета	185
Ученика средњих школа	22
» стручних »	37
» основних »	69
Укупно 313	

В. НАШИ УЧЕНИЦИ У ЕНГЛЕСКОЈ.

Раније је поменуто да је у априлу и мају 1916. године отпраћено, по тражењу Српског Релиф Фонда, 300 наших ученика из Марсеља у Енглеску. Сви су они питомци овога фонда. Они су одмах по доласку у Енглеску распоређени у колеже, у групама. Данас се они налазе: у Кембриџу 34, у Лондону 43, Бирмингему 20, Глазгову 11, Единбуру 24, Абердину 13, Оксфорду 48, Чендлерсфорду 24, Шипс-

¹ Заузимањем професора лозанског универзитета, Рајса, осно-ван је, у јесен 1915. године, у швајцарском кантону Воду (Vaud) Ко-митет за помоћ Србима. Као изасланик Комитета, отпутовала је у Солун г-ђица Клара Комбе и у новембру 1915. одвела са собом прву групу наше деце, њих 45-оро. После неколико недеља отпутовала је и друга група од 23-оје деце. Деца су смештена или у пансионима или по приватним кућама. Комитет сада издржава 41 дете (27 мушких, 14 женских). Наши учитеља дају им наставу из хришћанске науке и српског језика.

Хилу 41, Меденхеду 8, Дендиу 2, Менчестру 4, Ридингу 1, Лиду 19, Бергширу 1, Хајлингу 5, Портсмуту 2.

У Кембриџу је у току 1917. био образован течај за ученике који су свршили у Србији V разред гимназије. На течају је било 28 ученика, од којих је 25 положило, од 8 до 16. септембра, испит зрелости. Ови су ученици сада распоређени по универзитетима.

Уза сваку ученичку групу налази се по један од наших наставника. Целокупним радом око школовања и васпитања наших ученика у Енглеској управља инспектор Министарства Просвете у Лондону (Павле Поповић, професор Универзитета). — У 1917. години стављено је инспектору на расположење за све потребе 500 енглеских фуната; за првих седам месеца 1918. године предвиђен је утрошак од 15.000 дин.

Ученици богословије у Енглеској. — У току 1916. и 1917. године отишло је 12 богослова који су свршили Богословију Св. Саве у Енглеску и тамо су примљени на теолошки факултет универзитета у Оксфорду. После дугих преговора дошло је, најзад, до споразума, да се у Оксфорду установи течај за несвршене богослове, на коме би предавали наши наставници. Тога ради су упућени, у децембру 1917., из Француске 13 несвршених богослова, а тако исто исто отпутоваће из Волоса 15. Тамо ће се упућивати и сви други богослови који буду ослобођени војне обавезе.

Г. НАШИ УЧЕНИЦИ У РУСИЈИ.

Они ученици који су при повлачењу прешли из Србије у Румунију били су принуђени, ратним приликама, да оду у Русију, Они су били до септембра 1917. смештени у три пансионата: два у Одеси, један у Јелисаветграду. У Одеси било је у августу 1917. 196-оро, у Јелисаветграду 145-оро деце. Осем тога, у Јелисаветграду је било код својих родитеља око 180-оро деце. Деца у пансиону су под старањем Краљев. Конзулата у Одеси, који их је издржавао понајвише добровољним прилозима.

Са ученицима основне школе (250) раде наши учитељи и учитељице. Због удаљености и неподесног саобраћаја, Министарство нема детаљних извештаја о овим ученицима. Поводом последњег извештаја Конзулата, да се, због последњих догађаја у Русији, ови ученици налазе у тешком материјалном положају, Министарски Савет је, по захтеву Министра Просвете, одобрио 18. децембра 1917. год. 30.000 динара за њихово издржавање.

Осем ових ученика, налази се у семинарији у Симфиропољу 27 ученика Богословије Св. Саве, које је, марта 1916. године, отпратио из Француске у Русију Његово Високопреосвештенство Господин Митрополит.

Д. НАШИ УЧЕНИЦИ У ИТАЛИЈИ.

Само врло незнатан број наших ученика продужио је своје школовање у Италији. Министарство Просвете помаже извесном новчаном помоћи 8 ученика виших школа. У Риму је била основана, у почетку 1917. године, основна школа, у којој је било око 40 ученика, али су се деца већином одселила из Рима. Вероватно је да ће у 1918. години бити упућен на универзитете у Италији већи број студената, нарочито техничара, ослобођених војне службе.

Ђ. НАШИ УЧЕНИЦИ У ГРЧКОЈ.

У разним местима у Грчкој, а нарочито у Солуну и Водену, налази се приличан број наших ученика, који су избегли, готово сви са својим родитељима, и задржали се стално у тим местима. Још у току 1916. године основана је у избегличком логору у Солуну основна школа са забавиштем, о којој су водили бригу владини комесари, а радиле две учитељице. У њој је било у тој години 237 ученика и ученица. У априлу 1917. године узело је Министарство Просвете ову школу у своје старање. Одређен је управитељ и потребан број наставника, и стављена су на расположење сва материјална средства. Смештена у почетку у баракама, сада се ова школа налази у нарочитој згради. Крајем 1917. године било је у њој 228 ученика и ученица са 6 наставника.

Осем у Солуну, отворене су до краја 1917. године наше основне школе у овим местима на грчкој територији:

- У Водену (140 ученика, 3 наставника)
- » Дренови (Корча) (? ученика, 1 наставник)
- » М. Карабуруну код Солуна (26 ученика, 1 наставница)
- » Соровићу (32 ученика, 1 наставник).

Нижња гимназија у Солуну. — У Солуну је, одлуком ПБр. 6107 од 21. септембра 1917., отворена гимназија, у коју могући ученици који су свршили основну школу, или први или други разред гимназије, пред рат. У њој раде, по нарочитом скраћеном плану и програму, удешеном у духу Закона о регулисању школског рада због рата и његових последица од 10 маја 1915., 12 наставника и 1 наставница. Крајем 1917. године било је укупно 92 ученика и 24 ученице. Сви су ученици екстерни.

Течај за испит зрелости за ученике борце. — За ученике гимназије и учитељске школе који су борци и не могу се ослободити војне обавезе, да би били упућени на довршење гимназијског школовања у српској школи у Француској или Битољској Гимназији у Волосу, основан је, децембра 1917. год., у Солуну (предграђу Зејтинлику), течај за спрему за испит зрелости. Сви се ученици сматрају као војници и подвргнути су војничким правилима. Течајеви су уређени у свему као они у Француској и у Битољској Гимназији. Крајем 1917. године било је: у одељењу за ученике са свршеним VII разредом 20, у одељењу са свршеним VI разредом 49, и у одељењу за ученике са свршеним III и IV разредом учитељске школе 12 ученика; укупно 78 ученика. На течају раде 6 наставника; 1 командир је за војну службу.

Српско-француска основна школа у Солуну. — У 4 велике бараке, које су подигли Французи, са 8 учионица, склоништем за случај ружна времена, двома радионицама за мушку и једном за женску децу, малом амбулантом, канцеларијом за особље, почеће рад око 1. фебруара. Ту ће прећи сви ученици основне школе и уз то још око 150 ученика. Радиће 5 наших наставника за наставу, 1 за ручни рад, 5 француских наставника за наставу, 2 за ручни рад.

Српско-амерички интернат у Солуну. — За сиромашне ученике основних школа и гимназије у Солуну образован је интернат, који ће издржавати Амерички Црвени Крст. За њега је закупљена нарочита велика зграда, коју плаћа Министарство Унутрашњих Послова. Интернат ће се отворити 1. фебруара и примиће 400—500 сиромашне деце наших избеглица. Целокупно издржавање примио је у главном на себе Амерички Црвени Крст. Министарство Просвете даће 1 управника, 6—8 учитеља и учитељица за васпитаче и васпитачице, служитеље и по потреби новчану помоћ.

Битољска Гимназија у Волосу. — Одлуком Министра Просвете ПБр. 4555 од 3. августа 1917., отворена је Битољска Гимназија, која ће радити у Волосу, у Грчкој, док не настане могућност да продужи рад у Битољу.

За сада се, по истој одлуци, у ову гимназију примају:

1. Ученици гимназије и реалке, који су пре рата, школске 1913/1914. године, свршили најмање трећи разред, па су доцније ступили у војску и сада су, одлуком Министра Војног, ослобођени војне службе;

2. Ученици учитељске школе или богословије,¹ који су школске 1913/1914. године свршили макоји разред ових школа, па било да су

¹ Према накнадној одлуци, сви ученици богословије упућени су у Египетску, да тамо доврше школовање.

ступили у војску и сада су, одлуком Министра Војног, ослобођени војне службе, било да нису никако служили војску.

Сви ови ученици имају право и обавезни су да буду у интернату. Од плаћања се изузимају сви ученици учитељске школе и богословије. Министар Просвете ће накнадно одлучити, да ли ће ученици гимназије чији су родитељи имућни плаћати извесну суму за своје издржавање.

3. Ученици који нису служили војску, а свршили су пре рата, школске 1913/1914. године, најмање трећи разред гимназије или реалке, примају се по нарочитом одобрењу Министра Просвете. Од ових ученика имаће интернатско издржавање о државноме трошку само они ученици, чији родитељи нису избегли, нити имају кога који би их могао издржавати. Остали ће се примати као екстерни ученици, или, ако желе да ступе у интернат, плаћаће стварно учињене трошкове за њих.

У ову гимназију не може се примити ниједан ученик који се сада налази на школовању у Француској или Енглеској.

Почетком септембра почели су стизати у Волос ученици гимназије и учитељске школе који су били ослобођени војне службе и очекивали да буду упућени у школу. Долазак њихов био је у групама, и морало се све спремити у интернату, што у Волосу није било лако учинити. Тога ради је Министар Просвете издејствовао одлуку Министарског Савета, да се из војног магацина уступе бесплатно 300 кревета и постељних ствари. Обућа је такође за ученике добивена из војних магацина, а одело, по цени коштања, из енглеских магацина. Због свега овога предавања нису могла отпочети 1. септембра, као што се намеравало, већ 1. новембра 1917. Постоје пет одељења за гимназисте и једно за ученике учитељске школе. Ради се по истој плану и програму као и на течајевима у српској школи у Француској. Крајем 1917. године било је укупно 250 ученика и 27 наставника и 4 француска наставника за француски језик.

По тражењу Министра Просвете, Министар Војни је упутио једног војног лекара да врши дужност школског лекара.

Ученици и интернат смештени су у 4 удобне и здраве зграде. У 1917. години утрошено је на ову гимназију укупно 174.400 драхми. За 1918. годину предвиђен је утрошак од 59.004 драхми месечно.

Гимназија и основна школа у Крфу. — За ученике гимназије који се налазе са својим родитељима у Крфу, отворена је, одлуком ПБр. 1050 од 8. фебруара 1817., гимназија. У њој има 13 ученика, који су пре рата свршили основну школу или који нижи разред гимназије. 5 наставника држе часове поред војне дужности. Два француска наставника држе часове из француског језика.

У исто доба основана је и основна школа. У школској 1916/1917. години било је 16 ученика; сада их има само

8, јер су остали отишли у Француску или Солун. У школи ради једна учитељица.

Од месеца децембра 1916. постоје нарочити течајеви за Србе за учење француског језика. На течајевима предају 4 француска наставника. По споразуму с командантом француских трупа на Крфу, пуковником Ришаром, течајеви и француски наставници стоје под непосредном управом Министарства Просвете. Ученици су поглавито наши официри и војници. Просечно је било око 50 ученика. Часови се држе у просторијама гимназије.

Е. ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ОСЛОБОЂЕНОЈ ОБЛАСТИ.

У ослобођеној области отворене су и раде основне школе у:

Битољу	?	у ченика, 12 наставника, 1 директор
Барешанима	40	» 1 наставник
Букову	60	» 1 »
Велушини	48	» 1 »
Драгошу	40	» 1 »
Бачу	28	» 1 »
Добровенима	32	» 1 »
Живоњи	40	» 1 »
Кеналима	40	» 1 »
Скочивиру	40	» 1 »
Совићу	26	» 1 »

Ускоро ће почети рад школе у Броду, Ивену, Сливици, Средњој Егри, Тепавцима, Љубојни.

Све школе у Солуну и околини и основне школе у ослобођеној области стоје под управом делегата Министарства Просвете у Солуну.

За школе у Солуну и околини утрошено је у 1917. години укупно 21.150 драхми; за 1918. годину предвиђен је утрошак од 38.867 драхми месечно.

II.

ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О ИЗБЕГЛИМ ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА И УТВРЂИВАЊЕ ДАНАШЊЕГ ПРОСВЕТНОГ ШЕМАТИЗМА.

Један од првих и најважнијих послова Министарства био је да прикупи имена свих просветних радника и свих чиновника и службеника под Министарством Просвете који су избегли, и да дозна данашње њихове дужности и место бављења. Овај је посао задавао велике тешкоће, јер, као што се зна, наш се свет по евакуацији растурио на све стране; био је олакшан само код оних, који су били на војној дужности, пошто су сви они морали подности Министарству пријаве и узимати уверења о величини својих плата. Из пријава се њихова занимања, данашња војна дужност итд. уносили у нарочиту књигу. Али је, и поред тога, Министарство још у 5. броју *Српских Новина* од 19. априла 1916. (ПБр. 586 од 8. априла 1916.) објавом позвало све просветне раднике и све чиновнике и службенике који потпадају под Министарство Просвете, да јаве своје адресе и да извештавају Министарство о свакој промени адресе. На овај позив се одазвао врло велики број просветних радника. Међутим, *Српске Новине* у то доба су још врло мало биле растурене и нису допирале до многих места у којима је било наших избеглица, те многи нису могли ни сазнати за овај позив. Стога је Министарство у више махова молило сва наша посланства, консулате, финансијске делегације и друге установе, да му помогну у овоме послу и пошаљу имена и адресе оних просветних радника, који су с њима долазили у додир. Осем тога тражено је и од свих војних установа да пошаљу имена оних просветних радника, који су код њих на дужности. Најзад, ови су подаци у многим случајевима прикупљани и приватним путем, а многе су адресе сазнаване и посредним путем.

Данас Министарство има адресе готово свих својих чиновника и службеника. Само изузетно и врло ретко се јави још који, за кога се није знало раније да је избегао, или за кога се знало да избегао, али му није била позната адреса.

Значај овога посла најбоље се могао проценити, кад се, у октобру 1916., почела слати помоћ чиновницима и службеницима заосталим у Србији. Тада је Министарство могло са довољном тачношћу да састави списак њихов, јер су му била позната имена свих избеглих. Али се при скупљању ових података имале на уму и друге потребе. Несумњиво је било потребно да Министарство зна, шта се десило с чиновницима и службеницима који стоје под њим, нарочито ако би се указала потреба да се они употребе за своје редовне дужности. Осем тога, ови су подаци врло корисно послужили, кад је била допуштена преписка с на- шима у Србији, и кад је Министарство установило сопствену обавештајну службу, о чему ће бити говора у за- себноме одељку.

Према регистру избеглих чиновника и службеника Министарства Просвете, данас има ван земље:

1. Наставника основних школа мушких	1278	женских	351	свега	1629
2. » средњих » »	437	»	38	»	475
3. » универзитета	65				
4. Свештеника	256				
5. Калуђера	40				
6. Чиновника Министарства Просвете .	17				
7. Особља Државне Штампарије . . .	30				
8. Чланова Народног и Скопског Позо- ришта	74				
9. Особља Народног Музеја, Државног Архива, Народне Библиотеке . . .	9				
10. Служитеља просветних установа .	31				
	2197	+	389	=	2586

III.

ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА.

Још од почетка рада на Крфу, од Министарства су тражена многобројна обавештења о појединим његовим чиновницима и службеницима, а нарочито о избеглим ђацима. Њих су тражили рођаци, пријатељи или родитељи и стараоци ученички са разних страна и разним путевима: лично, званичним актима, приватним писмима и картама. Кад је отпочела преписка са Србијом, тражење ових обавештења се веома појачало, и Министарство је добивало многобројна питања преко *Beogradskih Novina*, Српског Друштва Црвеног Крста, разних бироа за посредништво између нас и оних у Србији, непосредним картама из Србије итд.

Министарство је сматрало за дужност да у сваком оваквом случају даде обавештење, у колико му је то било могућно. Посао је овај био у неколико олакшан тим, што су, већ у прво време, прибављени спискови и адресе свих чиновника и службеника и спискови избеглих ђака. Сви су ови спискови држани у сталној евиденцији, те су се на тај начин могла давати тачнија обавештења. У другој половини 1917. године спискове свих наших ђака на страни преписао је Обавештајни Биро у Крфу, те сада и он даје обавештења о томе где се који налази. У случају да се тражено лице није налазило у овим списковима, предузимано је трагање, званичним и приватним путем, док се није утврдило где се оно налази. Разуме се да се овај посао, који је у почетку био врло велики, поступно смањивао, у колико се више васпостављала веза између наших на страни, и у колико су више појединци сазнавали један за другога.

Али је обавештајна служба Министарства Просвете добила нарочито велике размере у половини 1916. године, када је отпочела преписка са Србијом. Српски Црвени Крст, разни бирои за посредништво између избеглих Срба и за-

осталих у Србији, појединци у Швајцарској који су узели на себе дужност да врше то посредништво итд., слали су дописнице, писма и разна питања оних из Србије за све избегле просветне раднике и ученике разних школа чије адресе нису знали, а исто тако и све друге молбе за помоћ и др. Министарству Просвете. Кад се има на уму велики број просветних радника, може се проценити колико је то посла задавало Министарству. У прво време није ретко било да једна пошта донесе Министарству по неколико стотина карата и питања за поједине просветне раднике. Укупно је преко Министарства прошло много хиљада карата, писама и питања. У Министарству се овај посао сматрао увек као врло важан и врло хитан, и одмах се приступало разашилању карата или саопштавању појединцима извештаја о њиховим у Србији. Списак адреса просветних радника, који је у Министарству тада био већ у велико сређење, дао је могућности да се ово разашилање врши брзо, и Министарство није имало потребе тражити у погледу на то обавештења од Обавештајног Бироа или које друге сличне установе. Да би просветним радницима могло дати што бржа и што боља обавештења о њиховима у Србији, Министарство се постарало да добива *Beogradske Novine*, и сваки оглас у њима који се односио ма на кога просветног радника преписиван је и слат ономе на кога се односио. То је било убрзано тим, што је Министарство било ангажовало нарочито лице у Швајцарској, које је имало за дужност да сваки оглас у *Beogradskim Novinama*, који се тиче којег просветног радника, исече и најбржим путем пошаље Министарству, ради даље експедиције. У случају да је стигла карта или питање за неког просветног радника који се дотле није био пријавио Министарству, саопштавано му је ово преко *Српских Новина*, или је достављано Обавештајном Бироу, да он у својим огласима објави. На тај начин је највећи број просветних радника добио прве извештаје о својима у Србији преко Министарства Просвете.

Али су све ове карте и огласи послужили врло корисно и за сазнавање данашњег места бављења и адреса просветних радника у Србији. Кадгод је добивена карта или оглас од којег од њих, уношена је његова адреса у регистар, и кад је отпочело слање помоћи у Србију, већ се имао велики број адреса.

Сав овај посао радили су чиновници Министарства поред редовног свог посла. Потребно је поменути, да се у обавештајној служби избегавале, што је могућно више, канцеларијске формалности, како би се она вршила што брже и успешније. Због тога највећи део те преписке није ни увођен у деловодник. Обавештења су у највише случа-

јева давана на нарочитим за то спремљеним дописницама или у нарочито за то удешеним ковертима, не заводећи их у деловодник. Желело се увек да се постигне главна сврха: дати просветним радницима и другим лицима што брже и што тачније обавештење о њиховима у Србији; одговорити што брже и што поузданије на сва питања о појединим просветним радницима, ђацима или другим личностима избеглим или заосталим у Србији, о којима је тражено обавештење од Министарства, и, најзад, не оставити никога без одговора и обавештења. По молбама многих просветних радника, нарочито оних чије су породице остале у крајевима окупираним од Бугара, Министарство је предузимало трагање о њиховим породицама преко Српског Црвеног Крста и посланстава и у већини случајева имало утврђења успеха. Многобројне захвалнице, које је за ове услуге Министарство добило од просветних радника, најбоља су награда за све оне, који су ову дужност примили на себе.

IV.

ДНЕВНИЦЕ УЧИТЕЉА ОСНОВНИХ ШКОЛА.

Ниједан ред државних чиновника није ратним приликама доведен у тако незгодан материјални положај, као што су учитељи основних школа. Имајући, у редовним приликама, поред плате, друге, споредне, приходе (станарину, огрев, извешан простор земљишта за обрађивање итд.), који су им омогућавали пристојан живот, они су сада ограничени искључиво на своју плату, која је, као што је познато, уопште врло скромна и сасвим недовољна за живот у данашње доба. Уз то, решењем Министарског Савета, њима је, као и свима другим који на то имају право, обустављено издавање периодских повишица, те су им и тиме приходи које су имали у редовним приликама сада умањени. Многи учитељи на војној дужности имају новчану храну, други дневницу, те је и једнима и другим живот у неколико олакшан. Али има много учитеља на војној дужности који немају никаквих других прихода поред плате. Кад се зна да је највећи број учитеља оптерећен породицом, обично од више чланова, тада је разумљиво што је Министарство сматрало за дужност да тражи начина, како ће се свима овим учитељима помоћи, да у овим тешким данима издрже себе и своје породице.

Писмом Пов. Бр. 7 од 28. јануара 1917., Министар Просвете је умолио Министра Војног, да се учитељи, по могућству, постављају на дужности које одговарају њихову друштвеном положају, и да им се одређују службе према годинама старости и стању њихова здравља.

1. маја 1917. ПБр. 7616, Министар Просвете је — поводом наређења Министра Војног ФБОБр. 5696 од 24. фебруара 1917., да се при предлагању обвезника чиновничког реда примају понајпре они, које, због њихове мале плате а оптерећене породицом, треба помоћи — замолио Ми-

нистра Војног за наређење, да се при овоме имају у виду првенствено учитељи.

Писмом ПБр. 6116 од 23. септембра 1917. године, Министар Просвете је скренуо пажњу Министру Војном, да има случајева да су чак и старији учитељи одређени на дужности које не одговарају њихову положају (коњоводци, коморције итд.), и замолио је да се они повуку са тих дужности и употребе као обвезници чиновничког реда.

Једно од питања које је ваљало правично решити било је питање о дневницама учитељским. По закону о чиновницима грађанског реда, учитељи имају дневницу у истом износу као и неуказни државни чиновници. Приликом утврђивања величине дневница чиновницима на дужности у Министарствима и њиховима установама у иностранству, Министарски Савет је одлучио да се учитељима даје, као неуказним чиновницима, дневница од 4 драхме, односно франка. Оваком одлуком учитељи су стављени били у исти ред са најнижим државним чиновницима, који нису могли због недовољних, а често пута због потпуног недостатка квалификација, добити већи положај у државној служби. Међутим, многе квалификације учитељске потпуно их изједначају са великим бројем наших указних чиновника. То је и био разлог те су, у почетку овога рата, по тражењу Министра Просвете, учитељи обвезници чиновничког реда у војсци изједначени, у погледу на величину новчане хране, са указним чиновницима. Стојећи на томе гледишту, Министар Просвете је, 30. августа 1917., ПБр. 5296, поднео образложен предлог, да се и учитељи основних школа у погледу на дневнице изједначе са осталим указним чиновницима. Министарски Савет, на седници од 31. августа 1917., усвојио је у свему овај предлог Министра Просвете, и од 1. септембра 1917. учитељи, на дужности ма у којем Министарству и његовим установама, примају дневнице по 6 драхми, односно 6 франака.

Ова одлука Министарског Савета вреди и за неуказне наставнике средњих и стручних школа.

Одлуком Министарског Савета СБр. 102 од 14. децембра 1917., а на предлог Министра Просвете ПБр. 7248 од 12. децембра, учитељи на дужности у ослобођеној области имају 6 франака дневнице.

V.

СЛАЊЕ ПЛАТА, ПЕНЗИЈА И ПОМОЋИ ЗАОСТАЛИМ У СРБИЈИ, ЗАРОБЉЕНИМ И ИНТЕРНИРАНИМ ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА.

Кад је, у јулу месецу 1916., настала могућност да се шиље помоћ заосталим чиновницима у Србији, Министарство Просвете је ставило себи у дужност старање, да се ова помоћ пошље што већем броју просветних радника. Имајући већ велики број адреса њихових и знајући место њихова данашњег бављења у Србији (познато је да се сразмерно мали број чиновника налази данас у месту свога службовања), Министарство је могло спремати тачне спискове по којима ће се помоћ слати. Слање прве помоћи било је знатно отежано тим, што се за свакога чиновника коме ће се послати помоћ тражило јемство двојице, да ће он пристати да му се, доцније, послата сума обрачуна од плате. Међутим, број оних којима је требало послати хитну помоћ био је врло велики, а јемци су се могли наћи само за мало њих, те би врло многи били остављени без помоћи. Ова је тешкоћа отклоњена тим, што су за све којима је требало послати помоћ примили јемство на себе Министар, заједно са свима чиновницима Министарства, и потписивали као јемци све спискове просветних радника, па било да су се у њима налазила имена њихових пријатеља и познаника или не. На тај начин се успело да се од половине јула до октобра пошље на име прве помоћи просветним радницима (професорима, учитељима, свештеницима, чиновницима разних просветних установа и т. д.) 334.480 швајцарских франака. Број лица којима је за то време послата помоћ износи 1610. Највећи број ових лица већ се био јавио, и знала му се адреса. — Осем ове суме за то је време послато 5.000 франака, по тражењу Министарства, из средстава Српског Црвеног Крста, појединим лицима којима је из нарочитих разлога требало уклати хитну помоћ.

Установљењем Опште Канцеларије, у октобру 1916. отпочело је редовно слање плата, пензија и помоћи. Тада је ваљало предати Општој Канцеларији што је могућно потпунији списак свих чиновника заосталих у Србији, интернираних и заробљених. Како је Министарство већ имало у главноме сређен списак избеглих чиновника и службеника, то није било велике тешкоће саставити, према шематизму, списак заосталих у Србији. За оне, који се дотле нису никако јавили, дата је адреса њихова редовнога службовања. Разуме се да овај први списак није био потпуно ни тачан. Било је још избеглих просветних радника који се нису, из разних узрока, а најчешће из немарности, били јавили Министарству, те су и њихова имена ушла у списак за слање новца у Србију. Осем тога, многи просветни радници (нарочито привремени учитељи и учитељице) који су постављени у другој половини 1914. и у току 1915. године нису били унесени у шематизам, а Министарство није било у могућности да изнесе своје књиге и спискове. Због недостатка ових књига Министарство није могло имати ни података о величини плате или пензије појединих чиновника и службеника. Стога су ови подаци уношени у први мах према сазнању о годинама службе појединаца, по приватним доставама итд. За врло велики број прикупљени су тачни подаци још одмах; за остале уношени су привремено прибрани подаци, док се поступним и сталним трагањем, било преко избеглих познаника њихових или преко њих самих, нису дознали и утврдили тачни подаци. Сви су спискови одржавани у погледу на то у сталној и брижљивој евиденцији, и данас су они, може се рећи, у главноме потпуно тачни. Тај је исти случај и са адресама, нарочито учитеља и учитељица са села или из нових области. Са врло мало изузетка сви су они променили место становања, и стога је помоћ њима слата у први мах преко појединих учитеља и других лица чије су се адресе знале. Данас је само незнатан број оних, чије адресе Министарство није могло никако додати. Нема сумње да је у овоме тешком и компликованом послу морало бити и нетачности и грешака. Дешавало се да су појединцима стављане мање плате, него их они у ствари имају, као што је било и обрнутих случајева. Али кад се има на уму да лица заосталих у Србији о којима води бригу Министарство Просвете има близу три хиљаде, онда је разумљиво што се, поред потпуне оскудице у свима подацима, морале десити грешке и нетачности. Ипак се мора напоменути, да су све те грешке и нетачности учињене ненамерно и по сили прилика. Тежња Министарства је стално била, да се овај посао ради непристрасно, праведно, брзо и тачно, и

уверено је да му се у погледу на то не могу учинити никакви приговори. Многе хиљаде исправака, које су учињене у адресама и величини плате од почетка, и које се и данас стално чине, сведоче најбоље о томе. Потребно је нагласити, да је Министарство, због хитности самога посла, избегавало канцеларијске формалности, кадгод је видело да би оне одложиле слање помоћи. Због тога је, док је Општа Канцеларија била на Крфу, исправке вршио, по могућству, у самој канцеларији непосредно један чиновник Министарства.

По одласку Опште Канцеларије с Крфа у Женеу, осетила се потреба, да у Женеви постоји нарочити чиновник, који ће имати дужност да се стара да сви захтеви Министарства буду брзо и на време извршени. У јуну месецу 1917. постављен је нарочити представник Министарства Просвете у Женеви. Целокупна преписка Министарства с Друштвом Српског Црвеног Крста, Општом Канцеларијом и другим установама иде преко њега. Сви захтеви који се односе на промену адреса, величину плате, уопште на слање помоћи у Србију, упућују се њему, а он је дужан да их одмах извршује и о сваком извршењу одмах извештава Министарство. Тим је уклоњена ранија незгода, која је долазила отуда, што Министарство није било обавештавано, да ли су и у колико извршивани његови захтеви код Опште Канцеларије. Потреба представника најбоље се утврдила врло наглим развијањем посла, збога чега су му морала бити придодата три чиновника (од њих 1 учитељ, 1 свештеник).

31. децембра 1917. бројно стање чиновника и службеника заосталих у Србији који припадају Министарству Просвете било је овакво:

1. Наставника Универзитета	13
2. Професора, учитеља и наставника средњих и стручних школа	231
3. Наставница, помоћница и учитељица средњих и стручних школа	185
4. Учитеља и учитељица основних школа, врш. дужности учитеља, забавиља	2.012
5. Чиновника Министарства Просвете	10
6. Чиновника Држ. Архиве и Нар. Библиотеке	4
7. Чиновника и радника Државне Штампарије	160
8. Практиканат Духовног Суда	1
9. Особља Народ. и Скопског Позоришта (чланови, чланице, помоћ, особље, служитељи)	72
10. Економа, домаћина, вртара, калкулатора (у Опсерваторији)	8
11. Служитеља Министарства, Универзитета, средњих и стручних школа ¹	80
Укупно лица	2776

¹ Служитељи основ. школа су на буџету општина. За њих се, кад се који јави, тражи да им се шиље помоћ из фонда за помоћ невољних.

Свима се помоћ шаље редовно у двомесечним ратама, и у износу који се одређује нормама утврђеним од Опште Канцеларије.

Пензије личне.

У редовним приликама личне пензије исплаћују се, као што је познато, из нарочитог пензионог чиновничког, односно учитељског фонда. По томе Министарство Просвете није било у стварној обавези, да се стара о слању пензија пензионованим просветним радницима, али је оно примило на себе дужност да за сваког од њих учини све што треба да му се пензија редовно шиље. Између 1610 лица, којима је 1916. године послата прва помоћ, налазе се и сви они пензионовани наставници и наставнице средњих, стручних и основних школа, чије су адресе тада биле познате. Кад је Општа Канцеларија отпочела рад, њој је достављен сваки пензионовани просветни радник за кога се сазнало. До краја 1917. године достављено је 429 пензионованих просветних радника. Велику тешкоћу је при томе задавало то, што се није имало никаквих података о величини пензије појединаца, те се она могла сазнавати по приближном израчунавању или после дужег распитивања.

Пензије удовичке.

Кад је, у половини 1916. године, отпочела Управа Фондова слати пензије удовицама осталим у Србији, Министарство је одмах пријавило све удовице умрлих и погинулих просветних радника за које се сазнало, са свима потребним подацима о њима, пошто Управа Фондова није имала својих књига. То се чинило и даље за сваки нов случај. Пријављено је око 60 породица просветних радника. Тим је Министарство помогло да удовице просветних радника не буду остављене без новчане помоћи. Чим је пак Министарство дознало да је који просветни радник умро или погинуо, сада или од нашег изласка из земље, у иностранству или у Србији, достављало је то Управи Фондова, заједно са потребним подацима, према којима се имала пензија регулисати и слати породици. У сваком оваквом случају наређивано је у исто време Општој Канцеларији, да пошаље породици посмртну плату његову. До 31. децембра 1917. послато је посмртних плата:

1. Начелника Министарства	1
2. Учитеља основних школа	51
3. Наставника и наставница средњих и стручних школа	10
4. Епископа	1
5. Чиновника Министарства Просвете	1
6. Особља Државне Штампарије	1

Ако породица умрлог или погинулог просветног радника није имала права на пензију и на посмртну плату, достављана је њена адреса Српском Црвеном Крсту, са молбом, да јој се шиље помоћ из фондова којима Црвени Крст располаже.

Заробљени и интернирани просветни радници.

Упоредо с подацима о просветним радницима избеглим и заосталим у Србији, прикупљани су подаци и о интернираним и заробљеним. За извештај број добивени су подаци од Министарства Спољашњих Послова, али ни оно није могло дати потпун списак свих интернираних и заробљених. Стога се, у исто време, ови подаци прикупљали и из приватних достава, писама и карата из Србије или самих интернираних и заробљених и из разних других извора. Ови су сви подаци одмах сређивани и састављан регистар, који је предат и Обавештајном Крфском Бироу и објављен у 120. и 122. броју *Српских Новина*. И ови се спискови држе у сталној евиденцији, јер су премештања интернираних и заробљених из једног логора у други, а исто тако и нова интернирања, чести, као што се, изузетно, дешава да понеки буде враћен својој кући.

Плате и пензије интернираних и заробљених просветних радника слате су, као и за остале чиновнике, њиховим породицама, а они су редовно пријављивани Српском Друштву Црвеног Крста у Женеви, Општој Канцеларији, одборима госпођа у Ници и Паризу, да би им се слали пакети с намирницама. Али, и поред свега овога заузимања, Министарство је стално добивало жалбе, да они или никако не добивају пакете, или их добивају врло ретко. Стога је Министар Просвете тражио и добио одобрење Министарског Савета (15. септембра 1917. ПБр. 5715), да се старање о слању пакета интернираним и заробљеним просветним радницима преда Министарству Просвете, и да се на рачун плате или пензије њихове ставља Одбору Госпођа у Ници и Паризу по 20 франака месечно за свакога, из које ће им се суме слати пакети. Оба Одбора су се врло радо примила ове племените дужности, и интернирани и заробљени просветни радници добивају сада редовно најмање два пакета месечно. Ради бржег отправљања пакета Просветно Одељење у Паризу ставило је, по захтеву Министарства, на расположење Одбору Госпођа једног професора, коме је то искључива дужност, а исто то учинио је и директор гимназије у Ници.

Ваља поменути, да се ово могло постићи само за заробљене и интерниране у Аустро-Угарској. За Бугарску

није могућна пакетска служба, и стога Министарство није било у стању у погледу на то учинити ништа за просветне раднике интерниране или заробљене у Бугарској.

31. децембра 1917. број интернираних и заробљених просветних радника, према подацима које је Министарство успело прикупити, био је овај:

а) у Аустро-Угарској:

1. Наставника Универзитета	4
2. Наставника и наставница средњих и стручних школа (интернираних 22, заробљених 7) . . .	29
3. Наставника и наставница основн. школа (интернираних учитеља 64, учитељица 4, зароб. 36)	104
4. Особља Државне Штампарије	6
5. Особља Народног, Скопског и повлашћених позоришта	6
6. Економа и служитеља средњих школа	2
7. Осталих просвет. радника (сем свештеника)	22
Укупно	173

б) у Немачкој:

1. Наставника средњих школа	1
---------------------------------------	---

в) у Бугарској:

1. Наставника средњих и стручних школа (интернираних)	10
2. Наставника основних школа (интернираних учитеља 38, учитељица 8, заробљених 4) .	52
3. Осталих просветних радника (сем свештеника).	8
Укупно	70

Укупно, интернираних и заробљених има, дакле, 243. Несумњиво је да ови бројеви нису тачни, и да прави број интернираних, а нарочито заробљених, мора бити свакако већи. На жалост, Министарство, и поред свега труда, није успело, ни до данас, средствима и начинима којима оно располаже, да дозна имена свих заробљених и интернираних просветних радника.

Помоћ учитељским породицама у Србији.

Многе породице избеглих учитеља налазе се у врло мучном материјалном положају због тога, што су састављене од већег броја чланова, а њихови родитељи нису у стању да их помогну, јер су им приходи и сувише мали, да би могли одвајати и слати довољне суме за издржавање породица. То су нарочито породице оних учитеља, који имају мале плате, а нису ни на каквој дужности, на којој би имали поред плате још и дневницу или новчану храну или ма какав други приход. Они се налазе већином као

редови или подофицири у војсци. Таквих учитеља има и ван војске. Приходи које су имали у редовно време (станарина, повишице, огрев итд.) сада су им сасвим одузети, и они су у стварној немогућности да пруже помоћ својим породицама. Да би се добили подаци о породичном и материјалном стању избеглих учитеља, Министарство је разаслало свима нарочите листе, у које су они, под материјалном и кривичном одговорношћу, имали да унесу све тражене податке о себи, својим приходима и породичном стању. Готово сви учитељи су се одазвали овом позиву Министарства. Ови су подаци уведени у нарочиту књигу.

Да би се могло помоћи оваквим оскудним учитељским породицама, Министарски Савет је, у седници од 23. јуна ДРБр. 14942, усвојио предлог Министра Просвете ПБр. 3240 од 31. маја и донео ову одлуку: »Овлашћује се Министар Финансија да стави на расположење Господину Министру Просвете и Црквених Послова кредит од француских франака 12.000 ради заокругљивања плата на 100 (сто) француских франака месечно свима учитељима, који се као војни обавезници налазе, а плате су им мање од 100 динара месечно. Овај се кредит има ставити на терет ванредног кредита од 200,000.000 динара«.

Доцније се увидело да би било корисније ако би се породицама ових учитеља слала непосредно помоћ с времена на време, уместо што би се њима заокругљивала плата на 100 франака, и стога је Министар Просвете, писмом ПБр. 6726. од 20. октобра, тражио да се за 13 таквих породица пошље укупна сума од 1480 франака.

Извршен је распоред и остале суме, и ускоро ће и она бити разаслата.

Помоћ породицама чланова повлашћених позоришних дружина.

Многи чланови повлашћених позоришних дружина и њихове породице налазе се у Србији у врло бедном положају. Свој глумачки посао не могу вршити, а за други посао или су неспособни (нарочито жене и деца), или га у опште не могу наћи. Министарство је прикупило податке за 56 таквих породица, које су преклињале за помоћ. Министар Просвете, писмом ПБр. 3850 од 23. јула 1917., умолио је Министра Финансија да се сума од 24.000 динара, колико се, према буџету Министарства Просвете, имало издати на име помоћи овим друштвима за годину 1916. и 1917., употреби на помоћ члановима и породицама њиховим у Србији. Министарство је извештено да је у септембру свима тим породицама послата помоћ (100 до 200 франака).

Помоћ свршеним ученицима и ученицама учитељских школа, студентима Универзитета, ученицима гимназија, забавиљама, наставницама женског рада у женским подружницама и т. д., заосталим у Србији.

Кадгод је допрла до Министарства Просвете молба којег од ових лица, оно ју је одмах достављало Црвеном Крсту и молило да се пошаље помоћ. Али како се број таквих лица нагло повећавао, а помоћ им је ваљало што поузданије обезбедити, Министар Просвете је, писмом ПБр. 4294 од 23. јула 1917., замолио Министра Финансија за наређење Општој Канцеларији, да и њима, кад их Министарство пријави, шаље помоћ из дотичног кредита. Представнику у Женеви стављено је у дужност да се стара да ова помоћ буде, по могућности, што чешћа. Из извештаја његова види се да је помоћ послата. До сада је пријављено 97 оваквих лица.

У последње време су учестале колективне или појединачне молбе многих ученика разних школа за помоћ. Сада се ради на организовању шаљања сталне помоћи свима који се пријаве.

VI.

ИНТЕРНИРАНА И ЗАРОБЉЕНА ДЕЦА, УЧЕНИЦИ СРЕДЊИХ И СТРУЧНИХ ШКОЛА И СТУДЕНТИ УНИВЕРЗИТЕТА.

Прво сазнање о интернираној деци Министарство је добило из једне белешке у *Beogradskim Novinama*, у којој је објављено да у заробљеничком логору у Браунау, у Чешкој, има око 200 српске деце, за коју се тада уређивала школа.

Тим поводом, Министар Просвете је одмах, писмом ПБр. 3414 од 3. новембра 1916., замолио Председника Министарског Савета, да код влада неутралних држава уложи протест против интернирања малолетне деце, пошто је то противно међународном и ратном праву. У исто време предузети су кораци да се добије детаљнији извештај о тој деци и да им се пошље помоћ.

13. октобра 1916. послао је Бечки Црвени Крст извештај Међународном Црвеном Крсту у Женеви, да се у Браунау налазе интернираних 920 српских дечака од 8 до 17 година, »којима би, мада од војних власти добивају потребно одело и рубље, ипак требало послати помоћ, нарочито рубље, чарапе итд«.

Овај је извештај Министарство Просвете примило, преко Министарства Спољашњих Послова, тек 22. фебруара 1917. По другоме извештају, у Браунау је тада било не 920 већ 1580 дечака, од којих 10 од 9—10 година, 50 од 11—12 година, 100 од 13—14, 700 од 15—16, 720 од 17 година. Уједно са овим Министарство је добило извештај да се и у Нежидеру, у Угарској, налази интернираних 270 дечака од 8 до 17 година. Са њима су били 5 наших учитеља и они су 3. јануара 1917. упутили молбу Српском Црвеном Крсту у Женеви за помоћ. 23. фебруара (ПБр. 1386) тадашњи заступник Министра Просвете телеграфисао је Министру Просвете, који се тада бавио у Женеви:

»Имамо сазнања, да се у Браунау (Чешка) налази интернирано 1580, и у Нежидеру (Угарска) 270 наше деце од 8 до 17 година. Они су оскудни у оделу, рубљу, храни. Молим за извештај, да ли је тамо што већ учињено за њих, и да ли би се што хитно могло учинити, или треба одавде предузети потребне мере.

По споразуму с Министром Просвете, старање о слању намирница, одела и рубља за ову децу узело је на себе Краљевско Посланство у Берну.

6. марта 1917. Министарство је добило копију кратког извештаја шпанске амбасаде у Бечу о деци у Браунау, а 23. марта опширан извештај Посланства у Берну, по коме су 600 дечака доведени у Браунау у августу 1916., а до октобра број се њихов попео на 1580. Ову је децу узело у своје старање Међународно Удружење Хришћанских Младића. Удружење је успело да се сва деца одвоје засебно од осталог логора, основало је школе, радионице, оркестар, кинематограф итд. Пошто Удружење није било у могућности да им пружи у довољној мери хране, одела и рубља, то је Посланство замолило Српски Релиф Фонд у Лондону, да им пошаље непосредно одело и рубље, а Српски Одбор у Берну узео је на себе да им шиље хлеб. Осем тога, Посланство је послало одмах представнику Удружења у Браунау 2500 франака, од прилога које је из Америке послала једна пријатељица г-ђе Грујић.

Овај је извештај Министарство доставило и Општој Канцеларији, са молбом да и она са своје стране учини све што треба за ову децу. На то је Извештајни Биро Српског Црвеног Крста у Крфу (ПБр. 2988) доставио Министарству извештај Пакетског Одељења у Женеви од 6. септембра, да је Обавештајни Биро послао 16. марта 1916. год. 1580 пакета са овом садржином у свакоме пакету: 1 кошуља фланелска, пар чарапа, пар гаћа и по пар обуће; да су добијали колективне пошиљке са намирницама од српске секције Бироа за помоћ заробљеника у Берну; и да је, најзад, Удружење Хришћанске Заједнице слало преко Обавештајног Бироа пакете с намирницама од 5 frs. комад.

Министарство је овај извештај доставило 11. новембра 1917. (ПБр. 7414) Одсеку за заробљенике у Министарству Грађевина и замолило, да Одсек продужи старати се о овој деци и да Министарство извести о томе, шта буде за њих урађено. По тражењу Министарства Грађевина, Краљевско Посланство у Берну послало је 11. децембра 1917. (Пов.Бр. 2175) овај извештај:

»Посланству је част извести Министарство Грађевина, да оно непрестано води бригу о дечацима интернираним у Браунау, као и о оним интернираним у Нежидеру и у опште о свима ратним заробљеницима и интерниранима. Оно је у сталној вези по свим питањима са овдашњим Српским Одсеком за помоћ ратним заробљеницима, са

Црвеним Крстом у Женеви, Српским Одсеком у Хагу, овдашњим представником америчког Црвеног Крста и Удружењем Хришћанских Младића у Женеви.

Што се тиче дечака у Браунау и Нежидеру, њих има сада
у Браунау 820,
у Нежидеру 541.

За време лета било их је мање, јер су многи били на пољским радовима.

Њима овдашњи Српски Одсек шаље редовно, као и осталима, по 4 хлеба и 2 бисквита месечно. Поред тога шиље им од времена на време и конзерве, као што се види из извештаја Одсека за новембар, кад је дечацима послата већа количина свињских пиктија. Најзад, фонд госпође Грујић шаље из Копенхагена, преко тамошњег представника Удружења Хришћанских Младића, дечацима у Браунау сваке недеље по 50 пакета намирница у којима има меса, хлеба, путера, млека, сира и какао, и чија је цена 7 данских круна један пакет. Такође се шиљу из тога фонда и пакети за дечаке у Наџмеређу (чији број за сада још није тачно познат). Учињени су кораци да се за њих, т. ј. у Браунау, Нежидеру и Неџмеређу, набаве разне лекарије из Енглеске и Америке, а сада се предузимају мере да им се пошаље одело.

Треба поменути, да је Министар Просвете и 19. маја 1917. (ПБр. 2762) захвалио Краљевском Посланику у Берну на заузимању и замолио га да и даље продужи помагати ову децу.

Помоћ заробљеним и интернираним студентима указивана је преко Одбора за помоћ српских интернираних и заробљених студената, који су основали наши студенти у Женеви 10. октобра 1916. године. У 1916. години Одбор је прикупио адресе само за 95 студената; доцније су се студенти сами јављали, тако, да је октобра 1917. имао 544 адресе заробљених и интернираних студената. Одбор шиље студентима пакете с намирницама од 5 кгр., а за Ускрс сваком је послат, поред намирница, и један пакет с рубљем и колачима. По тражењу Министра Просвете, Одбору је дата у два маха државна помоћ у 25.000 швајцарских франака. Министар Просвете је, марта 1917., прегледао рад Одбора и изјавио своје задовољство.

У Паризу је такође у половини 1917. године образован сличан Одбор студената. И он марљиво помаже, помоћу добровољних прилога, своје заробљене и интерниране другове. За месец децембар 1917. Министарство је дало овоме Одбору помоћ од 4.000 франака.

У 1917. години Министарство је послало спискове интернираних и заробљених студената и ученика свих школа Посланству у Хагу, инспектору у Лондону за Црвени Крст у Енглеској, Одбору Госпођа у Ници и свуда молило, да им се шиљу потребне намирнице и одело. По извештајима

који су стигли, њима ће, после овога, бити знатно олакшан живот, јер ће добивати у довољној количини потребе.

Најзад, Министарство је предузело мере да се рад на помоћи заробљеним и интернираним студентима и ученицима свих других школа концентрише и систематиче под непосредним његовим надзором, и да помоћ, која се указује како интернираним и заробљеним студентима и ученицима свих школа, тако и онима који су у Србији, буде што уреднија и што обилатија. То ће у 1918. години бити један од главнијих задатака Министарства.

VII.

МАТЕРИЈАЛНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ИЗБЕГЛИХ, У СРБИЈИ ЗАОСТАЛИХ, ЗАРОБЉЕНИХ И ИНТЕРНИРАНИХ СВЕ- ШТЕНИКА И ПОРОДИЦА УМРЛИХ И ПОГИНУЛИХ СВЕШТЕНИКА.

Од 1715 свештеника и 126 калуђера (у старим границима 938 свештеника и 91 калуђер, у новим крајевима 777 свештеника и 55 калуђера, а осем њих и 20 калуђерица), колико их је почетком 1914. године било у Србији, избегли су свега 216 свештеника и 39 калуђера (из старих граница 168 свештеника и 32 калуђера, из нових крајева 48 свештеника 7 калуђера). Осем њих избегли су из српских земаља под Аустро-Угарском 21 свештеник и 1 калуђер.

Од њих су 132 распоређени на војним дужностима, а остали се налазе у Француској и другим савезничким и неутралним земљама.

Положај избеглих свештеника који нису били на војној дужности био је, у почетку, врло тежак, јер сем бира, који је обично врло мали, других доходака нису имали; свештеници из Нових Крајева не могу ни бир примати, пошто не улази у државни буџет, а због тога ни калуђери не могу примати своју плату. Највећи број свештеника (њих 75) без икакве дужности налазио се у Француској. Да би им се, колико је могућно, помогло, Министар Просвете је, писмом ПБр. 3266 од 25. октобра 1916., препоручио Главном Комесару за српске избеглице у Француској, да на свештенике обрати нарочиту пажњу и из сума којима располаже одређује им новчану помоћ, да могу водити живот који одговара њихову положају. Овим је свештеницима живот знатно олакшан био тим, што су били смештени по колонијама, у којима су имали бесплатан стан и храну. Доцније су многи од њих упућени на рад у Црвеном Крсту у Женеви, постављани за избегличке или војне свештенике, те су, поред бира, могли примати дневницу, односно новчану

храну. Сви они који су дошли из Француске на Крф одређени су, по препоруци Министарства Просвете, у кратком времену за војне свештенике или по болницама. На тај начин је највећем броју свештеника дата могућност да се могу пристojно издржавати и с времена на време слати помоћ својим породицама у Србији.

Ипак су се у најтежем положају налазили свештеници из Нових Крајева (настањени сада већином у Солуну и на грчкој територији), који ниси имали апсолутно никаквих прихода и ради одржања живота морали се лаћати разних послова, често таквих који не одговарају њихову положају. Стога је Министарски Савет, на предлог Министра Просвете, у седници од 25. маја 1916., одлучио, да се сваком од њих, почевши од 1. маја 1916., издаје на име помоћи по три (3) драхме дневно. Они ту помоћ примају стално, те је тим и њима обезбеђен врло скроман живот.

У току 1917. године скоро сви свештеници који су се затекли у Француској постављени су за свештенике у нашим избегличким колонијама, за војне свештенике код наших болесних војника и инвалида у Француској, или су одређени на рад у Црвеном Крсту у Женеви, те поред плате примају и дневницу и доведени су у могућност да се одазову својим породичним дужностима и шиљу помоћ својим породицама у Србији.

На предлог Министра Просвете, ПБр. 6605 од 17. октобра 1917., Министарски Савет у седници од 20. октобра (ДР.Бр. 28848) донео је одлуку, да се свима свештеницима који се налазе употребљени на дужности ма од кога Министарства, издаје, као и учитељима, дневница од 6 драхми, односно франака. А на предлог Мин. Просвете ПБр. 7248 од 12. децембра 1917., Минист. Савет је, у седници од 14. децембра, одлучио, да се свештеницима на дужности у ресорума кога Министарства, осем Војног, у ослобођеној области издаје на име дневнице: 6 фр. франака свештеницима из Старих Граница, а по 5 фр. франака, поред помоћи од 3 драхми, свештеницима из Нових Области.

Министарство је нарочиту бригу повело о свештеницима заосталим у Србији, од којих је велики број интерниран у Аустро-Угарској и Бугарској, и о породицама умрлих и погинулих свештеника.

Према подацима које има Министарство, у Србији је остало укупно 1499 свештеника и 127 калуђера. Од њих је било интернирано крајем 1917. године у Аустро-Угарској 160 свештеника и 27 калуђера; у Бугарској 120 свештеника и 20 калуђера.

Од октобра 1916. године бир се шиље свима свештеницима из Старих Граница (770).

Свештеници-капелани и ђакони не примају бир, зато је Министар Просвете, писмом ПБр. 4709 од 10. августа 1917., доставио њихове адресе Министру Грађевина и замолио за наређење, да им се из кредита на слободне професије шаље, по могућству, редовна месечна помоћ. Исто тако и свештеници из Нових Крајева не добивају бир, пошто он није ушао у државни буџет. Министарство је све свештенике из рашко-призренске епархије пријавило, писмом ПБр. 5098 од 23. августа 1917., преко свог представника у Женеви, Општој Канцеларији, да им шаље редовну помоћ из кредита на слободне професије. Министарство је извештено, да се свима шаље помоћ.

Бир наших свештеника, као што је познато, врло је незнатан и у данашње доба он не може бити довољан за одржање једне породице, нарочито за породице оних свештеника, који су заробљени или интернирани, те су им породице упућене да се издржавају једино од њихова бира. Њима је ваљало притећи и на други начин у помоћ. Стога је Министар Просвете, у споразуму с Његовим Високопреосвештенством Господином Митрополитом, изнео пред Министарски Савет 14. новембра 1916. (ПБр. 3546) предлог, да се из црквено-манастирских капитала изузме 100.000 динара, и та сума употреби на слање помоћи свештеничким породицама у Србији, интернираним и заробљеним свештеницима, и, по потреби и у нарочито оправданим случајевима, даје помоћ избеглим свештеницима. Својом одлуком ДРБр. 57152, у седници 20. нов. 1916., Министарски Савет је одобрио тражени кредит. Кад је овај кредит исцрпљен, Министарски Савет је, на поновно тржење Министра Просвете ПБр. 2871 од 23. маја у седници од 27. маја 1917. (ДРБр. 11987) одобрио, да се за исту сврху из црквено-манастирског капитала изузме још 100.000 динара.

Обе ове суме (200.000 дин.) употребљене су до краја августа 1917. на овај начин:

а) На име помоћи породицама: интернираних, заробљених, у ратовима несталих и умрлих и породицама избеглих свештеника послато је . . .	дин. 150.150
б) Одбору Госпођа у Паризу за пакете с намирницама за 193 свештеника у Аустро-Угарској (сваком по 100 дин.)	» 18.300
в) Српском Друштву Црвеног Крста у Женеви за 63 свештеника интернирана у Бугарској (сваком по 100 дин.)	» 6.300
г) На име помоћи оболелим и оскудним свештеницима у Србији	» 3.200
д) На име позајмице избеглим свештеницима	» 22.050
Укупно дин. 200.000	

За слање пакета интернираним и заробљеним свештеницима Министарство се обраћало Срп. Црв. Крсту у Женеви у 1916. и првој половини 1917. године, достављајући у неколико махова адресе њихове. Како Срп. Црв. Крст није био у могућности да им пакете шиље често и уредно, то се Министарство обратило писмом ПБр. 3533 од 9. јуна 1917. Одбору Госпођа у Паризу и замолило, да Одбор прими на себе слање пакета интернираним и заробљеним свештеницима, ставивши му одмах на расположење по 100 дин. за сваког интернираног или заробљеног свештеника (укупно 18.300 дин.). Одбор се врло радо примио ове дужности, и од јуна месеца 1917. свима се овим свештеницима шиљу уредно пакети с намирницама.

Свештеницима интернираним у Бугарској, којима се, као што је познато, не могу слати пакети, Министарство је послало преко Срп. Друштва Црв. Крста сваком по 100 дин. (6. августа 1917. ПБр. 4691), на име помоћи за набавку намирница (укупно 6.300 дин.).

Међутим, потреба да се свештеници и њихове породице и даље помажу није престала ни после употребе ових сума, стога је Министар Просвете, 30. септембра 1917. (ПБр. 5391) тражио и добио одобрење од Министарског Савета, да се из црквено-манастирских капитала изузме још 200.000 динара и употреби на помоћ свештеницима и њиховим породицама. Од ове суме један део је већ послат у Србију на име помоћи породицама свештеничким, којима раније није послата, а тако исто стављено је Одбору Госпођа у Паризу поново на расположење по 100 дин. за сваког интернираног свештеника у Аустро-Угарској, да им се шиљу пакети, а Српском Црвеном Крсту по 100 дин., да се пошље у готову свештеницима интернираним у Бугарској.

За слање ове помоћи Министар Просвете је, на основу одлуке Министарског Савета, а у споразуму с Њег. Високопреосвештенством Господином Митрополитом, одредио нарочити одбор и прописао нарочита правила по којима се деоба помоћи врши.

Најзад, на предлог Министра Просвете ПБр. 7233 од 29. новембра 1917., Министарски Савет је одобрио, да се за слање свештеничког одела свештеницима интернираним у Аустро-Угарској стави на расположење Ватикану у Риму 46.000 франака.

VIII.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА.

ОБНАВЉАЊЕ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ И ПОНОВНО ПОКРЕТАЊЕ »СРПСКИХ НОВИНА«.

Још за време бављења Краљевске Владе у Скадру Министар Просвете је телеграфски захтевао од Краљевског Посланства у Паризу, да изврши набавку једне машине за штампање и поручи потребну количину слова и другог штампарског материјала за штампање *Српских Новина*, па то, у што краћем времену, пошље у место у коме се буде Влада настанила.

По доласку на Крф, Министарство је одмах предузело кораке да се припреми потребно стручно особље, како би рад почео одмах, чим буде приспела штампарија, чега ради је ослобођен војне дужности и стављен на расположење Министарству Просвете најпотребнији број слагача и помоћног особља. Телеграмима од 5. и 17. марта Министарство је тражило од Посланства, да одмах изврши експедицију, пошто је добило извештај да је машина купљена и наручен материјал готов. Најзад је 26. марта приспела на Крф и машина и поручени материјал. Инсталисање је отпочело одмах, без задржавања, у бараци која је за то била пре спремљена, и априла отпочео је рад. У први мах штампане су само *Српске Новине*, али је, мало по мало, посао почео да се развија, и данас Државна Штампарија подмирује готово све државне потребе. Али је с развијањем посла настала потреба да се Државна Штампарија прошири, и ради тога су у неколико махова чињене набавке машина и материјала, те данас Државна Штампарија има:¹

¹ Прва поруџбина за Државну Штампарију извршена је преко посредника. Трагањем се утврдило, да је тај посредник наплаћивао невероватно велику провизију. Због тога све доцније набавке, које је вршило само Министарство, вршене су непосредно од фабрика, без ичијег посредовања, а под надзором одређеног лица, и стога су све те поруџбине добивене по фабричној цени.

ПРЕГЛЕД

МАТЕРИЈАЛНЕ ИМОВИНЕ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ НА ДАН 31. ДЕЦЕМБРА 1917.

I. РАЗНА ХАРТИЈА.

а) Набављено у току 1916. и 1917.:

1.)	Обичне за новине	формат 65×100 см.	1.819.500 таб.	= 93.340,50 frs.
2.)	Сатиниране за књиге	» 65×100 см.	470.000 »	= 23.773,50 »
3.)	» » обрасце	» 44×56 см.	140.000 »	= 4.125 »
4.)	» » циркуларе	» 21×27 см.	120.000 »	= 960 »

б) Налази се у магацину (на дан 31-XII-1917.):

1.)	Обичне за новине	формат 65×100 см.	155.500 таб.	= 5.131,50 frs.
2.)	Сатиниране за књиге	» 65×100 см.	63.000 »	= 3.150 »
3.)	» » обрасце	» 44×56 см.	4.000 »	= 120 »
4.)	» » циркуларе	» 21×27 см.	24.500 »	= 196 »

Осемовога, 50.000 кгр. хартије две врсте, која је купљена још фебруара 1917. и налази се у магацинима у Солуну.

II. РАЗНИ МАТЕРИЈАЛ.

а). Штампарска боја:

1.)	Укупно разне боје набављено	535 кграма	= 3.062 frs.
2.)	У магацину на дан 31.-XII-1917.,	147 »	= 1.207 »

б) Штампарски и књиговезачки материјал:

1.)	Укупно набављено разног штампарског и књиговезачког материјала у вредности . . .	дин. 3.312	frs.
2.)	У магацину на дан 31.-XII-1917. год.	» 451	«

ПРЕГЛЕД

ИНВЕНТАРСКЕ ИМОВИНЕ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ НА ДАН 31. ДЕЦЕМБРА 1917.

I. Управине канцеларије:

а)	Разних столова 7 комада у вредности	179.20 frs.
б)	» лампи 5 » » »	48 »
в)	» столица 9 » » »	47.50 »
г)	остали прибор » » »	141.80 »

II. Словослагачка радионица:

а)	Разних слова	1.242, ⁵⁰⁰ кгр. у вредности	11.698,20 frs.
б)	» линија	97, ⁵⁰⁰ » » »	1.063 »
в)	» безличног материјала 548,— » » »		1.499,37 »
г)	» регала 11 комада	» » »	350 »
д)	» сандука 53 »	» » »	950 »
ђ)	» врстача 23 »	» » »	293,85 »
е)	Осталог прибора	» » »	815,50 »

III. Типомашинска радионица:

а)	Један мотор са прибором у вредности	1.600 frs.
б)	Три машине » » » »	33.307,95 »
в)	Један тигел » » » »	1.000 »
г)	Остали прибор » » » »	1.162,30 »

IV. Књиговезачка радионица :

а) Један машински нож за обрезивање у вредности	1.529,19 frs.
б) Једна машина за перфорисање	» » 529,33 »
в) » » шивење	» » 352,89 »
г) Разни остали прибор	» » 145 »

ПРЕГЛЕД

ИЗРАЂЕНИХ ПРЕДМЕТА У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ У КРФУ, У 1916. и 1917. ГОД.

I. Двор :

1) Пет разних образаца	5.565 прим.
------------------------	-------------

II. Министарство Просвете и Црквених Послова :

1) Статистика Ђака	3.000 прим.
2) Збирка Ива Ђипика »Из ратних дана 1912-1917«	3.000 »
3) Календар »Домовина« за 1918. год.	14.000 »
4) Уредба о школовању и васпитању српске школске омладине у Француској	500 »
5) Двадесет и три разна обрасца	22.442 »

III. Министарство Финансија :

1) Закон о ванредним кредитима за време рата за 1914., 1915. и 1916. годину	200 прим.
2) Закон о уређењу Главног Државног Рачуноводства и осталих финансијских Управа	300 »
3) Закон о таксама, са Правилником	500 »
4) Сто двадесет шест разних образаца	300.715 »

IV. Министарство Грађевина :

1) Седамдесет девет разних образаца	2,993.470 прим.
-------------------------------------	-----------------

V. Министарство Правде :

1) Устав	1.000 прим.
2) Зборник уредаба за ослобођене и присаједињене области	2.000 »
3) Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима и т. д.	2.500 »
4) Шест разних образаца	24.000 »

VI. Министарство Унутрашњих Послова :

1) Закон о привременом попуњавању чиновничких места за време рата	1.000 прим.
2) Двадесет седам разних образаца	19.030 »

VII. Министарство Спољашњих Послова :

1) Преглед стране штампе	8.740 прим.
2) Шифровани речник	200 »
3) Правила за вођење новчаних рачуна и инвентара при заступништвима Србије на страни	50 »
4) Двадесет три разна обрасца	54.230 »

VIII. Министарство Народне Привреде :

1) Закон о изменама и допунама у закону о Народној Банци	500 прим.
--	-----------

2) Закон о примању на знање и одобрење одлуке Париске економске конференције	500 прим.
3) Закон о шумама	1.000 »
4) Пет разговора са инвалидима	3.000 »
5) Четрнаест разних образаца	5.100 »

IX. Министарство Војно:

1) Уредба о војној дисциплини	1.000 прим.
2) Здравствени савети војнику	50.000 »
3) Уредба о војном телеграфу	400 »
4) Војни преглед стране штампе	2.265 »
5) Осамдесет два разна обрасца	4,652.255 »

X. Железничка Дирекција:

1) Правилник о давању знакова (сигнала) на желез- ницама Краљевине Србије	5.000 прим.
2) Седам разних образаца	313.750 »

XI. Народна Скупштина:

1) Предлог закона о изузетном поступку са војним бегунцима из овога рата	150 прим.
2) Предлог закона о изменама и допунама у закону о поступку војних судова у кривичним делима	150 »
3) Предлог закона о изменама и допунама у за- кону о устројству војних судова	150 »
4) Предлог закона о поступању са лицима која из- бегавају војну обавезу и службу у војсци у рату отпочетом у 1914. год.	200 »
5) Кривични законик	200 »
6) Четири разна обрасца	450 »

XII. Управа Државних Монопола:

1) Седам разних образаца	6.990 прим.
------------------------------------	-------------

XIII. Управа Државне Штампарије:

1) Правила за техничке послове у Државној Штам- парији	100 прим.
2) Српске Новине, две стотине седамдесет бројева Забавник, осам бројева	1,418.639 » 52.127 »
3) Седамнаест разних образаца	11.540 »

XIV. Разно:

1) Календар Зора за 1917. годину	6.000 прим.
2) Сто шесет и шест разних образаца	632.220 »

Мада је, према приликама, Државна Штампарија урадила врло много, ипак она није могла развити свој рад у оној мери, у којој се то желело. Најглавнији разлог томе је оскудица у слагачком и другом стручном особљу, јер Министарство, и поред свих својих напора и свега заузимања, није могло успети да се добију за Државну Штампарију још некоји слагачи од оних, који се налазе на војној дужности или на раду по приватним штампаријама.

По предлогу Министра Просвете, Министарски Савет је, у седници 29. јануара 1916., одлучио: »да се ради подизања духа, освежавања вере и буђења полета код војске« покрену *Српске Новине*, које ће се штампати у Крфу. У предлогу је нарочито наглашено да *Српске Новине* морају, на првоме месту, задовољити потребе наше војске, којој је, »осем хране, стана, одела и оружја, потребно сазнања и обавештења која ће ојачати њезину моралну снагу«, и да ће »бити уређиване у томе правцу, да, поред службених саопштења, дају на првом месту здраву и корисну лектуру нашем војнику, подешену према приликама у којима се данас налазимо.« Ради тога је одобрио месечни кредит од 3000 драхми. Тада је одлучено и да се сваком воду војника дају по два примерка бесплатно. Чим је инсталисана штампарија, сложен је и објављен први број *Српских Новина*. То је било 7. априла 1916. Тај је број штампан у 6200 примерака на отвореној пољани (јер барака још није била довршена), у присуству многих Срба, који су нестрпљиво очекивали појаву првог броја, и одмах су готово сви примерци растурили, што је био најбољи доказ о потреби *Српских Новина*. Од тада *Српске Новине* излазе редовно трипут недељно, и до 31. децембра 1917. изашло је 270 бројева. У 1917. години штампао се, према одлуци Министра Просвете ПБр. од 17. марта 1917., и нарочити, литерарни додатак *Забавник*, једанпут месечно, и он се раздавао бесплатно уз *Српске Новине*. Као додатак, објављени су и многи извештаји Обавештајног Бироа. Данас се *Српске Новине* штампају просечно у 6.300 примерака, од којих се дају бесплатно:

војницима	2.400 примерака
џацима	281 примерак

Мора се напоменути, да је одлука Министарског Савета, по којој би требало да сваки вод војника добије по 2 примерка, остала неизвршена у великој мери, и поред свих корака које је Министарство Просвете у погледу на то чинило и у 1916. и 1917. години.

Штампање Буквара и помагање школа за неписмене.

Тачка 11. у пројекту за обнављање нашег просветног рада при уласку у отаџбину, који је Министар Просвете изложио у седници Министарског Савета 14. маја 1916. (ПБр. 1034), гласила је:

«Како ће и уџбеници, нарочито у Новим Областима, бити уништени, те их ни у којем случају неће бити у довољном броју, то ће се морати на време штампати *Буквар* и *Читанка за основне школе*. Оба уџбеника издаће Мини-

старство Просвете и Црквених Послова, а ученицима ће се давати или бесплатно (сиромашним) или по цени коштања.

Буквар ће се прештампати у целини досадашњи, који је примио Главни Просветни Савет, и то у сто хиљада примерака. Министарство ће се постарати да он буде што је могуће пре готов.

Читанка ће у први мах бити једна за све разреде. Због тога и од ње ће се морати штампати сто хиљада примерака.»

Министарски Савет је начелно усвојио овај предлог, и Министарство Просвете је одмах предузело све што је потребно за објављивање Буквара. Учињени су расписи на све стране, да се нађе који примерак Буквара Ст. Чутура, који је усвојио Просветни Савет, и најзад је, после двомесечног тражења, нађен један примерак у заводу Гђе Д. Грујић у Фалеру код Пиреја. По тражењу Министарства Просвете (ПБр. 2314) од 13. августа 1916., Министарски Савет је, у седници 23. августа 1916. (ДРБр. 51.831), одобрио кредит од 30.000 драхми, колико је било потребно за штампање сто хиљада примерака Буквара.

Штампање Буквара није се могло извести у Државној Штампарији, јер није било потребног материјала ни машина. Стога је управа Државне Штампарије ступила у везу с фабриком картонаже и штампаријом Браће Аспиотиса у Крфу, у којој је Буквар израђен, уз припомоћ и особља наше Државне Штампарије. Израда је извршена фотолитографски од старог примерка. Прва половина, 50.000 примерака, била је готова у децембру 1916., друга половина у јуну 1917.

Укупно трошкови за штампање Буквара изнели су:

За штампу (фабрици Браће Аспиотис) 17.268,05 др.

За хартију (303.551 табак Државној Штампарији) 13.860,40 др.

По предлогу Министра Просвете ПБр. 4512., Министарски Савет је, у седници 31. децембра 1916., овластио Министра Просвете, да може целокупном количином Буквара располагати по своме нахођењу и, у духу пројекта припремног рада за улазак у земљу, раздавати бесплатно школама, болницама, ђацима, неписменим војницима итд. Одлуком Министра Просвете ПБр. 293 од 12. јанура 1917., одређена је продајна цена Буквару 0.40 дин. (цена стајања), и целокупна манипулација око растурања и распродаје придодата је Државној Штампарији, али се и даље бесплатно могао раздавати само по одобрењу Министрову.

До 31. децембра 1917. продато је буквара 969, раздато бесплатно 14.805, остало на стоваришту 82.777 примерака. Бесплатно је раздато:

1. Избегличкој школи у Солуну	45	примерака
2. Школама на Корзици	60	»
3. Школи у Невштателу у Швајцарској	15	»
4. Школи у Лозани у Швајцарској	40	»
5. Заводу г-ђе Грујић у Ници	30	»
6. Владиным комесарима, за избегличке школе у Солуну	100	»
7. Просветном Одељењу у Паризу	300	»
8. Основ. школама на Корзици, преко Делегата	500	»
9. Реконвалесцентном логору у Дримополи	150	»
10. Директору гимназије у Ници	40	»
11. Владиноу Делегату у Риму, за избеглице у Италији	30	»
12. Министру Просвете, за раздавање по Француској и Швајцарској	20	»
13. Завојишту бр. поште 414, за неписмене вој.	25	»
14. Реконвалесцентном Одељењу у Зејтинлику	200	»
15. Ш пољској болници у Острову	16	»
16. Краљ. Српском Конзулату у Њу-Јорку	200	»
17. Тулонском Инвалидском Одреду	1000	»
18. Команданту Инвалидског Одрода у Бизерти	50	»
19. Солунском Инвалидском Одреду	50	»
20. Пољској марвеној болници Морав. Дивиз.	15	»
21. Управи болнице у Кап-Матифу у Алжиру	30	»
22. Представнику Министарства Просв. у Женеви, за Стевана Ђорђевића интернираног учитеља код Линца	20	»
23. Болници Sidi-Fattallah № 6, Тунис	90	»
24. Командиру митраљеског одељења, пошта 88.	30	»
25. Реконвалесцентном логору	50	»
26. Просветном Одељењу Париз	1000	»
27. Бранку Ђ. Павловићу, пошта бр. 88.	50	»
28. Делегату Министарства Просвете у Солуну	1000	»
29. Реконвалесцентном Одељењу Зејтинлик	100	»
30. Делегату Владиноу у Риму, за српску избегличку школу	20	»
31. Представнику Просветног Одељења на Корзици, за француске породице	5	»
32. Избегличкој школи у Аналипосу код Крфа	12	»
33. Директору Битољске гимназије — Волос	2	»
34. Штампарији Српских Инвалида у Бизерти	20	»
35. Министарству Војном, за неписмене војнике по разним командама	10000	»

Свега 14.805 примерака

Из овог се прегледа види, да је велики број Буквара раздат разним војним установама за неписмене војнике. На многим местима биле су образоване школе за неписмене војнике. Свима који су се обратили Министарство је слало Букваре бесплатно. Школама отвореним на Крфу Министарство је давало бесплатно и сав остали писаћи и други материјал.

За *Читанку* за основне школе спрењен је сав материјал, и она ће се дати у штампу, чим настане техничка могућност за извођење тога посла у Државној Штампарији, која је сада и сувише оптерећена разноврсним државним наруџбинама, а нема довољан број слагача.

IX.

БИБЛИОТЕКА И ШКОЛСКИ МУЗЕЈ У МИНИСТАРСТВУ.

Изласком нашим из земље обустављен је сваки просветни рад у њој, али је он у неколико настављен ван земље. Знатан број наших ученика наставио је своје школовање по туђим школама, а српска књижевност почела се помало обнављати у туђини. Период нашег просветног рада у изгнанству биће несумњиво један од најкарактеристичнијих. По резултатима које ће дати школовање великог броја наших ученика по туђим школама, биће овај период, у исто време, и један од најзначајнијих. Тога ради било је несумњиво врло потребно прикупити, још сада, што више докумената, који ће служити као грађа за историју овога периода нашег просветног рада. Министарство Просвете је сматрало за дужност да прибави, колико се може, све публикације које су, од дана нашег изласка из земље, објављене на српском, хрватском и словеначком језику, и да скуп и сачува све оне предмете, који уопште могу обележити наш просветни рад за ово време. У том смеру је Министарство објавило овај проглас, штампан у *Српским Новинама* 10. јануара 1917. (ПБр. 228), који је затим разаслат, засебно одштампан, у великом броју примерака, свима нашим посланствима, конзулатима, делегацијама, другим установама и појединим личностима за које се рачунало да ће му се одазвати: »Министарство Просвете и Црквених Послова моли све писце и издаваче књига, брушура, новина или других публикација, штампаних или аутографисаних, да му, од сваког издања, пошљу по пет примерака, који ће се чувати у библиотеци Министарства. Веома је потребно, да се сачува све што је, на нашем (српско-хрватском и словеначком) језику, ма где и ма у коме облику, објављено у прошлој и овој години, од нашег изласка па до повратка у Отаџбину. Министарство нарочито полаже на то да све ово сачува у својој библиотеци и нада се да ће се писци

и издавачи радо одазвати овом тражењу. Пошиљке слати непосредно Министарству».

Поред овог прогласа, у више махова је писано у истом смислу Посланству у Вашингтону, Просв. Одељењу, представнику Мин. Просвете у Женеви итд.

Ови кораци Министарства нису остали без успеха. Издавачи, уредници и писци су се у највећем броју случајева одазвали и послали Министарству своје публикације. Неке је Министарство куповало, или набављало посредним путем. 31. децембра 1917. у библиотеци Министарства био је 261 примерак књига и других публикација.

Ова ће се библиотека доцније спојити с оном, коју прикупља Просветно Одељење у Паризу, те ће на тај начин, по уласку у земљу, у Министарству бити скупљене без мало све публикације на нашем језику објављене у туђини за време изгнанства.

У истој сврси Министарство је установило и школски и просветни музеј, са задатком да се ту прикупљају сви предмети који могу обележавати наш школски и просветни рад у туђини (фотографски снимци, који представљају разне групе, поједине школе, места где се школују наши ђаци; ђачки писмени задаци, веббанке, други радови ђачки, програми школски, позивнице за концерте и забаве наших ђака, светосавске свеће ит.д). По захтеву Министарства, такав је музеј установило и Просветно Одељење у Паризу, а препоручено је да то учине и остале наше просветне установе у туђини. Просветно Одељење је упутило распис свима шефовима група наших ђака и директорима течајева, да прикупљају предмете за музеј. 31. децембра 1917. у музеју Министарства налазило се 97 предмета.

Х.

ПРИПРЕМЕ ЗА РАД ПО УЛАСКУ У ЗЕМЉУ.

Упоредно с радом на свима пословима који су изложени у претходним одељцима, Министарство Просвете је предузело извршење, у колико је то сада могућно, свега онога, што је потребно да се, по повратку у отаџбину, наш школски и уопште целокупан просветни рад отпочне у што краћем времену и што снажније.

У седници Министарског Савета 14. маја 1916. (ПБр. 1034.) Министар Просвете је изложио своје погледе о томе, какве све дужности, у данашњим приликама, очекују Министарство Просвете, и шта ваља у напред припремити за обнављање нашег просветног рада првих дана по уласку у отаџбину.

У 15 тачака пројекта рада изнесени су најважнији послови које Министарство треба да изврши сада или одмах по уласку у земљу. Тај је пројекат служио Министарству као основица за његов даљи рад на припремама.

За време трајања седница Народне Скупштине у Крфу, августа и септембра 1916., Министар Просвете је одржао најпре неколико конференција са народним посланицима — професорима средњих школа и Универзитета, а затим конференције са народним посланицима учитељима. На овим конференцијама расправљана су питања која се тичу данашњег нашег просветног рада у туђини, али су нарочито претресана питања о задацима који очекују Министарство по уласку у земљу и о припремама које ваља извршити. Посебице су предмет расправљања били будући план и програм свих наших школа, с обзиром на време које је изгубила наша школска омладина заостала у Србији, и реформа целокупне наше школске наставе, за којом се осећала потреба и раније, а која је, после ратних догађаја, постала неминовна и апсолутно потребна. Потребно је нагласити, да су се у погледу на ово мишљења Министра и народних посланика у свему сложила.

Како су се, отварањем нових школа и увећавањем броја ученика, све више развијали чисто школски послови, као што су: утврђивање привременог наставног плана и његово прилагођавање приликама у којима се поједине школе налазе; питање о обнављању уништених или спремању нових, скраћених школских књига; брига о школовању заосталих ученика, како овде, тако и оних у Србији, итд. — то се још у почетку прошле године осетила потреба за оснивањем једнога нарочитог одељења за све послове ове врсте, те је одлуком ПБр. 2990 од 22. маја 1917. год. основано у Министарству *Одељење за припреме радова*, са нарочитим шефом, ком су стављени у дужност ови послови:

1) »да припрема и брине се о издавању уџбеника за све средње, стручне и основне школе и о свима другим публикацијама Министарства Просвете;

2) »да се брине о изради наставних планова и програма за средње, стручне и основне школе;

3) »да припрема све што треба за извођење одредаба Закона о регулисању школског рада због рата и његових последица и извођење потребних рефорама у средњим, стручним и основним школама».

Рад у Одељењу могао је почети тек првих дана месеца јула прошле године, и то са недовољно радне снаге. Па ипак се и у њему доста урадило, као што ће се видети из помена главнијих послова.

Реформа нашега школовања. Питање о основним реформама, које треба завести, како у појединим школама, тако и у целој систему нашега школовања, давнашње је, и на њему су радили и појединци и целе корпорације. Давнашње прилике, тако кобне по друге стране нашега живота, па и по школовање наше омладине, у многome ће помоћи да се, нешто још у току рата, а нешто по његову свршетку, много брже приведе крају и ово питање, које би се у миру много спорије свршило. С једне стране, наши су се наставници у маси упознали са школовањем омладине наших савезника, те ће њихово обилно искуство бити од велике користи, а, с друге стране, по стицају самих прилика, у много случајева ми ћемо, по повратку у земљу, имати да почињемо сасвим нов рад, место наставка старог, те ће онда бити много лакше и извесне школске послове почети на сасвим новој основи.

Да би се све што боље и успешније извело, већ су учињене многе припреме. Тако су, нпр., од свих истакнутијих школских радника тражена мишљења о изменама и допунама у нашем наставном плану средњих школа, како за редовне прилике, тако и за прве године по уласку у земљу, да би се најуспешније могао накнадити губитак у шко-

ловању, који је задесио многе младе нараштаје; израђен је и већ употребљен привремени наставни план, а уз то и потребни прописи о регулисавању школског рада у новим местима наших средњих школа (Крф, Солун, Волос), како би се, што је могућно више, уједначио са радом наших ученика средњих школа у Француској; прикупљени су многи подаци (а и даље се прикупљају) о школовању омладине заостале у Србији, заробљене или интерниране, да би се, по свршеноме рату, што правилније и правичније уредило питање о даљем школовању те несрећне деце; сем тога, да би се прибирање података о школама у туђини вршило са што више системе и јединства, израђена су детаљна правила о томе проучавању, како би наши наставници у туђини могли проучити, за време свога борављења по Енглеској, Француској и Италији, не само спољашње уређење тамошњих средњих и нижих школа, већ и сам дух који у њима влада и све оне одлике и особитости, које се не могу видети ни из најпотпунијих писмених извештаја, те ће проучавање те обилне грађе послужити као главни основ за корениту реформу нашега школовања уопште, а у средњој и основној школи посебице.¹

Књижевна издања. Питање о књизи у опште, а о школским књигама посебице, једна је од крупнијих брига Министарства. Не само што су наши ученици остали без уџбеника, који се у приликама у каквима смо нити могу лако и брзо спремити, нити издати, већ су без српске књиге остали и подјармљени наши крајеви, у којима су оне бездушна прогоњене и уништаване, нарочито у крајевима под Бугарима. Зато се још и пре оснивања Припремног Одељења почело радити на спремању најпотребнијих књига, у првome реду школских. У томе смеру издан је, као што је раније поменуто, у 100.000 примерака *Буквар* за основне школе, и донесена одлука да се спреми и изда и једна читанка, у толико исто примерака, те да у први мах, поред чисто школских потреба, задовољи и потребу широких маса за

¹ За проучавање просветног рада у туђини уопште, а нарочито школског, Министарство је и раније, још од јесени 1916. год., почело одређивати подесна лица, стављајући им у дужност нарочите, детаљисане послове, као на пр.: «уређење основних школа у Француској, а специјално надзор над овим школама», «уређење народних сеоских књижница у Француској»; «проучавање децје литературе у Француској од изласка из основне школе до ступања у војску»; уређење средњих школа у Русији и прикупљање свих закона, прописа, расписа, програма и публикација, које се односе на њих; уређење швајцарских школа; уређење музеја у Риму, нарочито јестаственичких; прикупљање свих уџбеника употребљених у туђим школама итд.

народном књигом по нашем повратку у земљу. Грађа за читанку углавном је већ прибрана и сређена, и, чим буде техничке могућности, приступиће се њену штампању у Државној Штампарии. Сем тога у Припремном Одељењу спремају се читанке за више и ниже разреде средњих школа, и вероватно је да ће оне моћи ући у употребу још почетком нове школске године.

Са питањем о уџбеницима стоји овако. За ученике у Француској, у колико се не могу служити француским књигама, израђена су у Просветном Одељењу аутографисана предавања или књиге, штампане као рукопис, те се може рећи да тамошњи ученици имају уџбенике за све школске предмете. У школама на Крфу, у Солуну и у Волосу потреба је у неколико подмирена на тај начин, што су ученицима раздате школске књиге добивене из Битоља, ма да је њихов број недовољан. Гимназији у Волосу дата су аутографисана или штампана предавања, употребљена у српској школи у Француској. Покренуто је питање о издавању скраћених уџбеника и оно је још у току. Одељење чини све што може, да се и тај посао што пре и што успешније сврши, али за довршење његово потребно је још подоста времена, ако се жели да буде израђен како треба.

Поред питања о чисто школским књигама, Министарство је повело рачуна и о издавању добрих и корисних књига за шире слојеве нашег избеглог народа, нарочито за ученике и војнике. У томе циљу одлучено је да се с времена на време издају списи наших бољих писаца (нови или прештампани); да се по могућности покрене једна повремена библиотека; и да се, по потреби, задовољавају захтеви која се јављају из самих читалачких кругова. С том наменом издана је збирка ратних бележака нашег данашњег најбољег приповедача Ива Ђипика, из *Ратних дана* (у 3.000 примерака), и спремљена и штампана једна, за данашње прилике велика књига, — илустрован календар *Домовина* (14.000 примерака, од којих се једна половина бесплатно раздаје ученицима и војницима). Календар се сасвим може назвати правом народном књигом, и чак и у нашим средњим школама може привремено врло добро да допуни недостатак, који се осећа због оскудице правих читанака.

Техничке сметње (оскудица у радној снази, хартији, другом материјалу, тешкоће у растурању књига итд.) чине, те се књижевна издања не могу јављати онако често, како би требало да буде, и колико се за њима осећа потреба, али се мора признати, да се и досадашњим радом ове врсте, уз друга редовна издања, потреба за књигом у неколико подмирује. За ову сврху довршени су и предати штампарии на рад: *Српске народне песме* (збирка од десетак табака) и

Смрт Смаил-аге Ченгића (са уводом и тумачењем, поглавито за гимназијске ученике).

Сем тога, по мишљењу и препоруци Припремног Одељења, помажу се издања ван Министарства (нпр. библиотека »Из Старих ризница«), откупљују књиге које својом садржином то заслужују (као женевско издање *Горског Вијенца* и др.), и одлучује о примању или одбацивању понуђених књига или рукописа (прегледано и оцењено 18 понуда).

Уза све то, Припремно Одељење стално води бригу о редиговању свега што Министарство Просвете издаје путем штампе, у колико не залази у непосредну надлежност друге које просветне установе.

Евиденција школскога рада. Поред свега до сада поменутог, Припремно Одељење води сталну евиденцију рада у свима нашим школама, а месне школе стоје под његовим непосредним надзором. У погледу на то у Одељењу су израђени разни обрасци, потребни за школску администрацију, као и прописи за поједине просветне послове у колико су зависни од месних прилика појединих школа, те је потребно да буду нешто друкчији него послови исте врсте у другим школама, под сасвим друкчијим приликама.

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ.

	Страна
I. Школовање наше омладине	7
II. Избегли просветни радници	51
III. Обавештајна служба	53
IV. Дневнице учитеља основних школа	56
V. Слање плата, пензија и помоћи	58
VI. Интернирана и заробљена деца, ученици и студенти	66
VII. Материјално обезбеђење свештеника и њихових по-	
родаца	70
VIII. Државна Штампарија	74
IX. Библиотека и школски музеј у Министарству	81
X. Припреме за улазак у земљу	83

К

Шефови	Виших женских школа	3
Шефови	Домаћичко радничка школа	1
Васпитачи	Основних школа	2070
Васпитачи	Дом за напуштenu децу	1
течаја у	Дом за глухо-неме	1
Особље П	Дом за малолетне осуђенике	1
На раду у	Забавишта	12
	Свега	2156

Хоспитују

ПРОЈЕК

Одељен

овање наци РАДНИЦИ.

И М Е

Одељење,

осн. шко

је студенат

ије

таксе, пра

е

кола у St. J

ориште у

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

е

Сада се налази на војној дужности	Интернирано и заробљено у Аустро-Угарској			Интернирано и заробљено у Бугарској			Свега интернираних и заробљених	Шаље се помоћ у Србију
	мушких	женских	Свега	мушких	женских	Свега		
2	4		4				4	13
148	29		29	10		10	39	416
1023	100	4	104	42	8	50	154	2012
18	22		22	8		8	30	335
114	162		162	121		121	283	778
2	25		25	5		5	30	4
86	1307	4	346	186	8	194	540	3558

Б У

светног Оде

овање наци

На и м е

ија Просвет

става :

тор и проф.

вање студен

основна на

ове, лечење

е Бачког С

УМРЛИ ПРОСВЕТНИ РАДНИЦИ У 1917. ГОДИНИ.

Ред. бр	Просветни радници	Свега
1	Наставника средњих школа	15
2	„ „ основних „	17
3	Свештеника и калуђера	18
4	Осталих просветних радника	3
	Свега	53

